

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל-המערכת: משה משרנוביץ

שנה י"ט (כרך ל"ז) שבט-אדר, תשי"ח חוברת ד' (200)

ה ת ו כ ן :

- מלך ונביא אליעזר ליכנה 153
 עלה עם גלי (שיר) גבריאל פרייל 157
 פרנאר לאזאר ומשפט דרייפוס אברהם גרנות 158
 שעה קלה עם יעקב פיכמן יוסף נדבה 171
 מיניכר ציבי (שיר) אדווין ארלינגטון רוכינסון
 עברית: אליעזר ד. פרידלאנד 176
 „המגיד" וראשית התנועה הלאומית (סוף) יצחק כרזילי 178
 באספקלריה זעירה
 (תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל) ב. י. מ—י 191
 הערכות ודברי בקורת
 לדמותו של ד"ר דבורז'צקי חוקר השואה מרדכי עובדיהו 159
 מ. ליפסון ז"ל נחום הינץ 197
 רשימות וסקירות
 מחודש לחודש (איחוד ופילוג במחנה הערבי; הספר שהוא פתח
 להבנה; משבר צפון-אפריקה ותועלתו לנצר; הצלחות וכשלון בצידן;
 נאומו של פינלטר מבשר שידוד מערכות) יצחק עברי 198
 ידיעות 203

„בצרון"
 1141 ברודוויי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: NAHUM GLATZER
(Contributing Editor:), HARRY A. WOLFSON
SIMON HALKIN (S. Israel)
Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Nineteenth Year of Publication

VOL. XXXVII SHVAT-ADAR, 5718 (Feb.-March, 1958) No. 4 (200)

CONTENTS:

King and Prophet	<i>Eliezer Livneh</i>	153
Leaf On Wave (Poem)	<i>Gabriel Preil</i>	157
Bernard Lazare and the Dreyfus Case	<i>Abraham Granott</i>	158
An Interview With Yaakov Fichman	<i>Joseph Nedava</i>	171
Miniver Cheevy (Poem)	<i>Edwin Arlington Robinson</i>	
.....	Translated by <i>Leonard D. Friedland</i>	176
"Hammagid" and the Beginning of the National Movement (Conclusion)	<i>Isaac Brazilai</i>	178
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M—i</i>	191
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS		
Dr. M. Dvorzetski — An Appraisal <i>Mordecai Ovadyahu</i>		195
M. Lipson — In Memoriam	<i>N. Chinitz</i>	197
NOTES AND COMMENTS		
Review of the month	<i>Itzhak Ivry</i>	198
News and Events		202

BITZARON
1141 Broadway
New York
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside of U.S.)
Copyright 1958, by Bitzaron, Inc.

בַּצְרוּן

נוסד עלידי היום משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה י"ט (כרך ל"ז) שבט - אדר, תשי"ה חוברת ד' (200)

מֶלֶךְ וְנָבִיא

מאת אליעזר ליבנה

אין תולקים על כך, כי הביטוי החיוני והמקורי ביותר של היצירה העברית היא הנבואה, וכל התלוי בה. "משפסקה הנבואה בישראל" — זוהי נקודת-המיפנה המכרעת בחיי-הרוח של עמנו: פרשת-דרכים בין תקופת היצירה הגדולה מצד אחד ובין תקופות המשך, שימור והצטמקות — מצד שני. אולם, במרוצת הדורות, תוך הסתגלות לנתיבות הגולה ולשעבוד-מלכיות, הלכה ונטש-טשה ההכרה, כי הנבואה והמלכות — היצירה הרוחנית והחירות המדינית — קשורות וצמודות זו לזו ללא הינתק, מבחינה היסטורית ומהותית כאחד. בראשית התולדה הישראלית מזדקרת מעל-לכל דמותו של משה-רבינו. בו התגלם המיזוג הגמור של השלטון המדיני והסמכות הרוחנית. צירוף זה מיוחד במינו, נועד לתקופה מיוחדת-במינה: היווצרותה הרוחנית של האומה כמעמד הר-סיני וחישול אפיה בארבעים שנות-מדבר. משהושלמה תקופת-המבחן הראשונית, הופסק אתה יחד גם חזיון זה שהיה חד-פעמי במהותו, ולא נועד לקיום הלאומי הרגיל: "כי מנגד תראה את הארץ, ושמע לא תבוא". עם גמר תקופת ההתאזרחות הגשמית בארץ-היעודה ועם שיא-ההאבקות בין ישראל לפלשתים על דמותה של הארץ — מופיעה הנבואה והמלכות זו בצד זו. הנבואה לא צמחה מעט-מעט מתוך עצמה והשתלבה במקרה עם יסוד המלכות, אלא היא פורצת לפתע בבת-אחת ובמלוא-יכלתה, עקב הכי-

סופים לעצמאות מלאה. ותפקידה העיקרי בולט מתחילת צעדיה: לכונן את מלכות ישראל, להדריך אותה מיסודה, ולשמש „עזר כנגדה“ — בשני מובניו המנוגדים והמשלימים של ביטוי זה. רק דור אחד לפני משיחת שאול למלך, בימי נעוריו של שמואל, נאמר ברורות: „ודבר ד' היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ“ (שמואל-א' ג' א'). והנה לא עבר דור, ועם ראשית ניצני המלוכה כבר מלאה הארץ להקות-נביאים, ו„חבר נביאים“ יורד לקראת האיש שעתידי להיות מלך ראשון בישראל, בדרכו ראשונה למלכות.

נציג הנבואה הוא שהקים את המלכות, על מלוא סתירותיה. אכן הנביא הראשון לא ראה יעודו מושלם, כל עוד לא ביסס את מלכות-ישראל על כנה. וכאשר נכשל הנסיון הראשון, לא ידע מנוחה בנפשו עד שלא השלימו בדמות אחרת — אותה דמות שהפכה בהכרת האומה סמל חירותה ועצמאותה: מלכות בית-דוד.

עיקר תפקידו של נביא הוא כלפי המלך, כלפי מלכות ישראל, כלפי המדינה היהודית. ואם כי הנביא מעצם ברייתו אינו תלוי במלך ובהנהגת מדינה, אלא אדרבה נועד להוכיחם מדי פעם ולהכתים את מעשיהם הרי תלוי הוא מאידך בכל רמ"ח אבריו בקיום המלכות. מבחינה ידועה הוא חלק אורגני ממסכת המלכות הישראלית. ואמנם, כשבא הנביא גד להוכיח את דוד המלך על פשעו הכבד, הוא מופיע בפניו לא רק בתוקף חזונו אלא גם בכוח תפקידו הממלכתי: „ודבר ה' אל גד הנביא חזוה דוד לאמר...“ (שמואל-ב' כ"ד, י"א).

הנביא ההיסטורי הראשון שמואל מופיע על במת האומה יחד עם המלך הראשון, שאול. ועם הפסקת המלוכה — בא גם דלדול הנבואה. המסורת רומזת על פחיתותו של יחזקאל לגבי הנביאים הגדולים שקדמו לו, על אף „מראותיו“ המרובים: „כל שראה יחזקאל — ראה ישעיהו. למה יחזקאל דומה? לבן-כפר שראה את המלך; למה ישעיהו דומה לבן-כרך שראה את המלך“. היות ומרבית ימיו של הנביא-הגולה לא נתקיימה חירות ישראל בארצו, ניטשטשה הכתובת העיקרית לנבואותיו, נתלש חזונו וניטלה ממנו תקיפותו.

בימי שיבת-בבל, עם התעוררות התקוות על חידוש בית-דוד והעצמאות המלאה, מתחדשת תופעת הנבואה. חגי פונה, כידוע, בפתח דבריו אל זרובבל בן שאלתיאל באותה צורה מסורתית ובאותו תוקף של תביעה ותוכחה, כפי שהיו פונים הנביאים הקודמים אל מלכי בית-דוד בימי בית ראשון. אכן, בסוף דבריו רומז חגי על פשר הפתיחה — על המלוכה המצפה לזרובבל והשחרור המדיני שיתרחש בקרוב: „והשמדתי חזוק ממלכות הגויים... ביום ההוא נאום ה' צבאות“ (חגי, ב' כ"ב-כ"ג). ואולם, משנתברר כעבור דורות מעטים, כי התקוה לחירות-ישראל נתבדתה, כי אין עם-יהודה אדון גמור

לעצמו ולארצו, ואין איפוא ממי לתבוע את מלוא התביעה הדתית והמור-
סרית הסוציאלית והמדינית — ניטל כוח התביעה של הנבואה: הכתובת
לתביעה נפגמה, ואתה גם התוקף הרוחני לתביעה.

ממלכת החשמונאים היתה קצרת-ימים מדי, ומשובשת מדי באיפרכיות
זרות ושלטונות זרים, כדי שהעם יראה בה — אפילו בימיגדולתה המעטים
— המשך לגיטימי למלכות ישראל. אף על פי כן נתלווה נסיון נועז זה
לחידוש המדינה בנסיון לא פחות נועז לחידוש הנבואה, ואת עקבותיו אנו
מוצאים בספרי החזיונות „הגנוזים“, שחלקם שרר תוך גלגולים שונים. כאשר
הסתלפה מדינת החשמונאים ונפלה לחלוטין — „פסקה הנבואה בישראל“.
לאחר התפרקותו של בית החשמונאים בפנים לא תלתה עוד האומה תקוותה
בשושלת זו, אלא הפנתה שוב תוחלתה למלכות בית-דוד — סמל העצמאות
המדינית השלימה והחירות הרוחנית המלאה. ועם זאת: לא היתה בתולדות
עמנו לאחר חורבן בית ראשון תקופת פריחה רוחנית דומה בעצמתה, רב-
גוניתה והשפעתה על הגויים, כתקופה זו של עצמאות מדינית משובשת
וטרופה, מימי יהודה המכבי ועד מרד ברכוכבא.

יצירתו הרוחנית הגדולה של ישראל קשורה בחירותו המדינית, ולא
רק מבחינת התהליך ההיסטורי-עובדתי, אלא — כאמור — גם מבחינה מה-
תית. ואפילו החירות החיצונית אינה אלא קליפה בלבד, הרי זו קליפה שאין
התוך יכול להתקיים לאורך-ימים בלעדיה.

ושוב אין עדות מוסמכת לכך, מאשר עדותה של הנבואה עצמה.

הניגוד המתמיד-וחוזר בין המלך והנביא איננו ניגוד בין הפכים המור-
ציאים זה את זה, אלא השתלבות שני כוחות חיוניים המתסיסים ומעוררים
אחד את רעהו. ואין הציר האחד יכול להתקיים ללא קיומו של הציר השני.
הנוגד ומשלים כאחד. שמואל הנביא חוזה, כידוע, מראש את חומר ליקוייה
של המדינה ואת תוצאות קיומה הבלתי-נמנעות. והוא יודע היטב, שאלה
ליקוייה של כל מדינה, ואפילו „הפרוליטארית“ ביותר, כשהמועד לשלטון
הוא „מקטני שבטי ישראל“, „נחבא אל הכלים“, ואיננו מתאוה לשלום
מלכתחילה. ואולם, עם קיום כל החששות הכבדים אין ספק, מראשית סיפור-
המעשה בתנ"ך, מה הן מסקנותיה של היאבקות פנימית זו: „ואתה שמע
בקולם. אך כי העד תעיד בהם, והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם“.
והנביא עצמו, בעל הספקות והאזהרות, הוא שממליך את המלך הראשון על
ישראל, ומברך את פעלו.

משהועמדה האומה בפני ההכרעה הגורלית על דמותה הלאומית של
הארץ — אם תהא לארץ-פלישתים (פלשתינה בלע"ז), או תיהפך לארץ-
ישראל, שחוקי ישראל שוררים בה ורוחו שפוכה עליה, — לא נשארה עוד
ברירה, והמלוכה הוכרזה בסמכותה של הנבואה. אמנם: המלוכה הוקמה תוך

לבטים רוחניים קשים וכובד־ראש, כאשר לא ארע לשום גוי עלי אדמות בעד יסוד ממלכתו, מראשית הימים ועד עתה.

ומאז — כל תולדות היחסים בין הנבואה והמדינה, בין החווה והמלך, הם שלשלת בלתי פוסקת של מאבק הדדי. אולם הדבר נעשה מתוך הכרה בדבר התלות ההדדית בין שניהם. לא רק המלך „העושה ישר בעיני ה'” מקבל את תוכחתו של הנביא ונשמע למוצא פיו, אלא גם הנביא מקבל את עולה של מלכות ישראל, ואינו מפשי מלדאוג למעמדה ולכבודה, וגם כשאין לכו שלם אתה. הנביא אמון לא על צדק מופשט בלבד אלא על התגלמותו תוך חירות־ישראל, משום כך איננו משוחרר ממצוות־ציבור ומציווי־מדינה. כרגיל בתנ"ך, מקופלת האחרית בחזיונות הראשית. אין, אולי, דוגמה מזועזעת וסמלית יותר לתופעה זו, מאשר פרידתו של שמואל משאול. מאחר שהנביא בישר למלך, כי ה' מאס בו ובביתו, בגלל החטא שחטא ברחמו על עמלק, (ועדיין לא פסקה אקטואליותם של הדברים), פונה שאול לעבר החווה, „חטאתי, עתה ככדני־נא נגד עמי ונגד ישראל, ושוב עמי והשתחיתתי לה' אלקיך. וישב שמואל אחרי שאול, וישתחו שאול לה'” (שמואל א', ט"ו ל"א).

יחס הדדי מעין זה התקיים בין הנביא והמלך לא רק כשנושא המלוכה היה אדם בעל מידות תרומיות. עצם תפקיד המלוכה בישראל חייב את שני הצדדים — הנביא והמלך כאחד — לתלות הדדית מיוחדת במינה, שאין דוגמתה בשום דפוס ממלכתי בתולדות העמים. קשה לתאר ניגוד אישי ורוחני קשה יותר מאשר בין אליהו הנביא ואחאב בן עמרי מלך ישראל. אולם, לאחר המבחן על הכרמל, היתה יד ה' אל הנביא „וישנס מתניו, ורץ לפני אחאב עד בואכה יזרעאלה” (מלכים א', י"ח מ"ו). ויואש, מלך ישראל — נאמר עליו „ויעש הרע בעיני ה' ולא סר מכל חטאת ירבעם בן נבט” — משנודע לו על מחלתו האנושה של אלישע, הריהו מזדעזע עד לתהומי־נפשו: „וירד אליו יואש מלך־ישראל ויבך על פניו ויאמר: אבי, אבי, רכב ישראל ופרשיו...”.

באותו מעמד עולה לעינינו אחד החזיונות המרתקים ביותר שבתנ"ך, ויש בו משום גילוי היחס ההדדי של מלך ונביא בישראל: „ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים. ויקח קשת וחצים. ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הקשת, וירכב ידו. וישם אלישע ידו על ידי המלך. ויאמר, פתח החלון קדימה, ויפתח. ויאמר אלישע ירה, ויור. ויאמר חץ־תשועה לה' וחץ־תשועה בארם והכית את ארם באפק ועד כלה. ויאמר קח החצים, ויקח. ויאמר למלך ישראל הך ארצה, ויך שלוש פעמים ויעמוד. ויקצוף עליו איש־האלוקים ויאמר להכות חמש או שש פעמים, אז הכית את ארם עד כלה... וימת אלישע...”.

וכך בכל דור ודור. מלך ונביאו, נביא ומלכיו: שמואל לשאול ודוד. נתן וגד לדוד ושלמה, שמעיה „אי־האלוקים“ לרחבעם — שרשרת בלתי־פוסקת עד לדמויות הטרגיות של ירמיהו וצדקיהו, ומעבר להם חגי וזרובבל. ומי יודע מה טמון עוד בגנזי ההיסטוריה הישראלית ומה מרומז עוד בחיקה. כל עוד היה מלך בישראל ויהודה, ואפילו הוא רשע־מרושע, סימל בעצם קיומו, לפי מושגי הזמן, את חירות ישראל ועצמאותו — הכתובת החיה לזעמו של הנביא, ההזדמנות לפעלו הרוחני, והצנור הנאמן לדברו בגויים. ואילו כשחירותו של ישראל נפגמה ועצמאותו השלמה נתרסקה — נעלם בעל־דברו של אי־החזון מעיקרו. הפטיש נשאר ללא סדן. הנבואה פסקה בישראל.

עֲרָה עִם גִּילִי

מואת גבריאֵל פרייל

אֵינִי יוֹדֵעַ מִיְהוּ הָאָדָם הַצָּעִיר
 עֵבֶר עַל פְּנֵי בְּאִישׁוֹן לֵיל עֲרָפֶד,
 כְּשֶׁצָּעְדִיו הִדְהִדוּ בְּטוֹחִים וּבְהִירִים
 עַל מְדַרְכוֹת נְמוֹת.
 הָאֵם שׁוֹלֵית אוֹפָה הוּא שֶׁהִשְׁכִּים
 לְפִינֵי מְקַמְחוֹ עַל פְּנֵי שְׁחוֹר,
 אוּ בְּבֵית דּוֹאֵר כְּהָה אור יִמְזִי־עִיר
 יְדִיעוֹת קְרוֹבוֹת וּבְשׁוֹרוֹת אֵי־מָשֵׁם,
 אוּ שְׁמָא שְׁכוֹר נִשֵּׁף הוּא, מֵאַחַר מְאֹד
 וּמְזִדְרוֹ לְהַגִּיעַ לְבָקְרוֹ הַמְּסַכָּח?

הוא עֵבֶר עַל פְּנֵי. אוֹלֵי הָיִיתִי כְּכֵנֶף צֵל לֹא שְׁעָה אֶקְוֶה בְּכַדָּר,
 וְאוֹלֵי כְּבָרֶק פְּלִחְתִּי שְׁנָה רְאִיתוֹ שֶׁהִפְתָּע.
 וְאֵנִי אֵינִי אֶלָּא אָדָם מֵאֵט הִלּוּכוֹ וּרְגָעוֹ בְּעוֹלָם עֲרָפֶלִי,
 רוֹאֶה כֵּל עוֹבֵר עַל פְּנֵי כְּעֲרָה צָף עִם גִּילִי.

בְּרֵנֶר לֹר וּמִשְׁפַּט דְּרֵיפּוּס

מאת ד"ר אברהם גרנות

היתה זו פרשה חשובה בתולדות אירופה. רבות היו תוצאותיו של המשפט מבחינה מדינית וחברתית ומשמעותו היתה מרחיקת-לכת. הזעזוע שנגרם על-ידי לא היה דומה לו בתולדותיה המדיניים של התקופה החדשה. במשך שנים נתונה היתה צרפת במצב מתוח ביותר, כאילו עמדה לפרוץ מלחמת אזרחים. בחצי יובל השנים, שחלפו מאז, לא הפסיק משפט דרייפוס לעורר סקרנות והתרגשות בלבבות. היסטוריונים וסוציולוגים ממשיכים לחקור את הפרשה ואת מניעיה החברתיים והפסיכולוגיים. ורשימת החיבורים המוקדשים לה מהווה ספר שלם.

לפני שנתיים יצאו לאור שני ספרים על הפרשה: «הערכה מחדש של משפט דרייפוס» של גואי טשפמן וספרו של ניקולה הלסו' ושם-משנה לו: «סיפור היסטוריה של המונים»¹.)

שני הספרים מגוללים את העלילה כולה והיא נקראת מתוך מתח ממש. אף כי נדמה היה שזכורה היא לנו יפה. בשנת 1899 קרא הרצל למשפט דרייפוס «הרומן המרתק ביותר שהמאה התשע-עשרה הוציאה לאור». הוא נשאר רומן מרתק עד היום. גישת שני המחברים היא שונה: טשפמן, השומר על האובייקטיביות של היסטוריון, מוצא הצדקת-מה בעמדתם של הצבא והכנסייה. שני הגורמים בעלי-ההשפעה שבפרשה; אין בלבם אהדת-יתר למחנה שדרש רביזיה של המשפט. אולם בסערת הימים ההם לא היה מקום למהססים: היו אז רק המגינים על דרייפוס או המתנגדים לרביזיה של משפטו. אף כי בימינו לא נשתירה לפרשה אלא משמעות היסטורית בלבד, גם המעיין בה עכשיו אינו יכול לשמור על שלווה רוחו. הלסו', שאינו מתיימר להיות היסטוריון קר-מוג כטשפמן, אינו מסתיר את רגשות לבו ואת עמדתו שלו בשלבים השונים של הפרשה.

שני הספרים גם יחד מפיצים אור על מצב הרוחות של הדור ועל הפסיכו-לוגיה-של-המונים, שמילאה בפרשה זו תפקיד ראשון במעלה. בראשית ספרו מציין טשפמן את התעמולה הרועשת של שני המחנות, עד כדי טשטוש הרקע של המאורעות ומשמעותם האמיתית. הלסו' מוקיע את המצב בשם קולע יותר:

1) Guy Chapman, *The Dreyfus Case*. London, 1955.
Nicholas Halasz, *Captain Dreyfus*, New York, 1955.

„היסטוריה של ההמונים“, אכן, פסיכוזה של המונים השתררה או בצרפת; ואולי זה המסביר במידת-מה את הזעזוע, הגדול במרחב ובעומק, שהתחולל אז, ואת תוצאותיו החברתיות והמוסריות, ועל הכל — את התפתחות הדברים המיוחדת במינה כאשר מקרה של אי-צדק לגבי היחיד גדל עד ממדי בעיה של מצפון אנושי. היריעה התרחבה והלכה עד שנהפכה למאבק רב-המשמעות בין קדושת דרישות הצדק ו„אינטרס המדינה“, שהרימוהו על נס בימי פרשת דרייפוס. יש משהו נשגב בהופעה זו: קומץ אנשים קם להאבק על האמת ועל רעיון מופשט עם הכוח החזק ביותר שבעולם — עם דעת הקהל; מעטים נגד רבים, יחיד-סגולה לעומת המונים אחוזי היסטוריה. מתי-מספר אלה לא נרתעו מפני מאבק ומפני כל קושי כשנהפך, בהשפעת השנאה העיוורת, ההמון לחיה, חיה טורפת ממש. לא-מעטים מבין הלוחמים בעד הרביזיה, החל מאמיל זולא, העמידו בסכנה ממש הכל; יחס הבריות אליהם, שמם הטוב ועמדתם, פרנסתם ועתידם: הם נרדפו מבחינה רוחנית ופיסית. רק אנשים בעלי שיעור קומה היו מסוגלים לעמוד כנגד כל הסכנות האלו, לשם הגנה על הצדק והאמת. זה היה אופי האנשים שמלאו תפקידים עיקריים במשפט דרייפוס, ומכאן משמעותו המוסרית-חברתית המיוחדת. עצם מציאותם של האנשים המוכנים להאבק בכל כוחם על רעיון — סימן טוב הוא לאומה שאליה הם משתייכים, סימן הוא שנשמת האומה הערה אינה נכונה להשלים עם פשרות עם המצפון. הערצה לגבורי-הרוח, הטמונה בלבם של בני-אדם, מתעוררת מחדש בחזרונו לפרשת דרייפוס. לא היו אנשים דומים להם במחצית מאת-השנים האחרונה.

יש מרחיקי-לכת הטוענים שמחאתם של ה„דרייפוסארים“ כנגד השגיאה המשפטית היא מעשה גבורה ויש לציינה כעין ציון-דרך בעלייתה הרוחנית של אי-רופה. ההתרגשות מתעוררת בלבנו לא בגלל דברים שלא היו ידועים לנו קודם בפרשה אלא בגלל תופעת מציאותם של אנשי-רוח המוכנים לכל מאבק ואינם נרתעים מפני קרבנות, גם בשעה שהעניין אינו נוגע בהם נגיעה אישית. הבלתי — נדיר. ואף המופלא שבתופעה זו היה בכך שמהאבק היה על רעיון מופשט — על צדק כלפי היחיד, ואין האזהרות של היסטוריון קר-מוג מחלישות את התרש-מותנו מאנשי-הרוח בעיוננו-מחדש בפרשה. בהשפעת עמדתם השתלט אי-שקט בלבבות בני אירופה ולא ניתן להם מנוח עד שדרישות המצפון הגסער באו על סיפוקן. הספרים מאותה תקופה מתארים את השפעתה המהפכנית של הפרשה על בני הזמן ההוא. בספר קטן ומלבב, שפורסם כעבור שלושים שנה, בהזדמנות פטרי-תו של גיבור המשפט, מתאר ליאון בלום את הזעזוע שנגרם על ידי הפרשה בל-בות בני דורו ומשווה אותו למהפכה הצרפתית הגדולה; אומנם זעזוע פחות רחב בהיקפו אולם עמוק כמוהו.

בעיוננו בפרשות היסטוריות מלאות מתח מתעוררים לפעמים בלבנו רגשי-הערצה כלפי גיבוריהן הראשיים. אין זה רגש התפעלות בלבד מתולדותיהם של

מהפכנים דגולים או מצביאים ומדינאים רמי-המעלה. בחיי האנשים הללו, גם המעולים שביניהם, מעורבים מניעי הרוח ושאיפות לשלטון ואין פעולותיהם נקיות ככל מגורמים אנוכיים ואף מגיעות לעתים עד מעשי עריצות. למרות כל מה שנאמר בזמנו על-ידי שארל פגי ואחרים לגבי אנשי-הרוח שנאבקו במשפט דרייפוס, לא היו מכריעים כאן אינטרסים אנוכיים, כדרך שהללו לא היו קיימים אצל אבירי-הרוח שקמו באירופה בשלהי הזמן החדש. אותם גיבורי-הרוח הקריבו מה שהקריבו אך ורק מפני שלא היו מוכנים לוותר על האמת. עמדת הנאבקים בפרשת דרייפוס — ושמותיהם הם נחלת ההיסטוריה — נמנית, גם היא, עם מעשי הגבורה של הלוחמים על האמת. הם לא היו מוכנים לוותר על האמת שלהם ולעשות פשרות על חשבונה, לא עם השלטונות ולא עם דעת-הקהל, שכנגדה הם התייצבו.

בתולדות הזמן החדש גדל כוחה של דעת-הקהל עד כדי כך שכל השליטים — המלוכה, הצבא או אישי-שררה אחרים — לא יכלו לעמוד בפניה. דעת-הקהל אי אפשר היה לרסנה על-ידי כוח חיצוני אלא רק בדרך של שיכנוע והשפעה על המחשבה וההרגשות. וכיון שאין דעת-הקהל נשמעת לצווים — היא הקובעת והיא שנעשתה לגורם המכריע בחיי החברה, וכך עלולה היא גם למנוע שדברי התבונה וקריאה להרגשת צדק יחדרו ללבבות.

מאז ומתמיד היה בכוחה של דעת-הקהל לגרום נזקים לכלל ולפרט.² מצד שני נתונה היא להשפעה, וההמון מסוגל בנקל להתעלם מן התכונות הטובות שבאדם, עד לאבדן צלם אלקים. האינסטינקטים הרעים של הבריות מתגברים והופכים את ההמון לכוח הורס. רבה היתה השפעתן של עלילות-שקר למיניהן על ההמון. היהודים חשו זאת במיוחד במשך תולדותיהם. שום גזירה לא גרמה להם סבל כה רב ותבעה מהם קרבנות מרובים כל-כך, כדרך שגרמו ורבו העלילות: צליבתו של ישו; הרעלת הבארות ומעשי הכישוף שבימי-הביניים, וביחוד העלילה על קיום כוח מסתורי, אירגון בין-לאומי של היהודים, השואף להשתלטות, בכל תקופות הגלות עד ה"סינדיקאט" להצלתו של דרייפוס. העלילה האחרונה מילאה תפקיד חשוב בהסתת ההמונים בצרפת בזמן המאבק על הרביזיה של המשפט. דעת-הקהל נתנה מאז אימון לעלילות, מתוך רצונה להאמין בה. ובעניינן היה מתערער שיווי משקלם, הרוחני והנפשי, של רבים. זכותם הגדולה של ה"דרייפוסארים" היתה בהתמרדותם כנגד דעת-הקהל. אכן, היתה זו גבורה לקום כנגד דעת-הקהל, הנכונה לקבל כל עלילה כדבר-מציאות ומסרבת להטות אוזן לדברי תבונה ולקריאה למצפון. המאבק בימי משפט

² בספר הספרים אנו מוצאים הוראות בעלות-משמעות כגון: לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על ריב לנשות אחרי רבים להטות (שמות, כ"ג).

דרייפוס אינו אלא פרק בפרשה ארוכת-הימים של מלחמת בני-אנוש בעוצמת העלילות. רבה היא משמעותו של מאבק זה, שכן כל עצמו מאמץ לעשות את האדם בן-חורין מן הנטייה להאמין בשקר. העלילות היו תדיר מכשיר בידי אלה המנסים לשנות את סידרי החברה, אמצעי להגביר את הכוחות העוינים את החופש ואת חיזוקם של ערכים רוחניים-חברתיים. כולם חשו, שהריביזיה חורגת ממסגרת משפטית צרה ונהפכת לעמידה על רעיונות גדולים: האמת והצדק. הפרשה התרחבה בהיקפה ומשכה לשורות הלוחמים חוגים רבים ושונים, וכך הרחיקה לכת גם משמעותה: מבחינה חברתית היתה זו מערכה כנגד כוחות הכמורה, הצבא ואנשי השררה למיניה, ומבחינה מוסרית — מאבק על עליונותם, בסידרי חיינו, של אותם עקרונות שבהם דגלה צרפת מימי המהפכה הגדולה: חופש המצפון והצדק.

ב.

הבעיה המרכזית בפרשה היתה: האם יש רשות להקריב את זכויות היחיד למען העדיפות הרירותית של „אינטרס המדינה“, שבשמו הורשע דרייפוס, עדיפות שיצאו לה מוניטין במהלך המשפט. שיקולה העליון של התנועה הלאומנית, שקמה אז בצרפת, בכל עניין ועניין היתה השפעתו על כוחה של צרפת; ולמען השיקול הזה היתה התנועה נכונה להקריב כל קרבן, ואפילו את עקרונותיה של המהפכה — זכויות האדם, החופש שלו, שויונו לפני בית-דין. נוצרו כאילו שני מחנות: — הימין, הכמורה הקאתולית ואנשי הצבא — מכאן, ואלה הדוגלים בעקרונות דגולים — מכאן. בעצם לא נפסק בצרפת מעולם המאבק על העקרונות האלה אבל נטוש היה ביתר-שאת מאז תבוסתה במלחמתה עם גרמניה בשנת 1870. המבוכה בקרב העם אחרי נפילת הקיסרות השנייה, העדר היציבות המדינית ששרר בעשרות השנים הראשונות של הרי-פובליקה השלישית — כתוצאה מכל אלה התגבר בצרפת הזרם הלאומני לעמוד כנגד העקרונות הנזכרים, שנחשבו בעיניו כאחת הסיבות לירידת כוחה של המדינה ולאחד הגורמים, העלולים לשוב ולהמיט עליה אסון צבאי. אין פלא שאחרי המפלה היתה צרפת אחוזת פחד בפני שכנתה שהלכה והתחזקה. היה די בכך כדי לתרץ את המתחות ואת החששות של צרפת מפני מה שיוליד יום. אולם לכך הצטרף הפחד בפני ה„אויב הפנימי“. רב היה חלקה של העתונות בהגברת הפסיכוזה שהתפשטה והלכה בצרפת. את ה„אויב הפנימי“ ראו ביהודים, והיו מאשימים אותם בכוונה להביא שואה על המדינה. הלך-הרוחות האנטישמי היה מאז מפותח בצרפת; מומן לזמן — במחצית הראשונה של המאה ה־19 — היו קורות התפרצויות כנגד היהודים, שהיו תופסים מקום בולט במסחר, בפיתוח מסילות הברזל ובמשק הכספי.

אבל במחצית השנייה של המאה היא, קמה תנועה אנטישמית מחודשת, שחדרה לכל שכבות החברה ומצאה לעצמה מנהיג בעל השפעה רבה באדוארד דרומון, שהצליח להפכה לכוח בחיי צרפת. האנטישמיות מצאה אוזן קשבת אצל אנשי הכמורה, ששלטה על רשת בתי-הספר וחינוך הדור הצעיר וכמו כן בחוגי הצבא. שלושת הגורמים — הכמורה, הצבא, העתונות הימנית, שהשפעתם בציבור היתה עצומה — לא היו נרתעים גם מפני פעולה מרחיקה לכת. השתררה אווירה של חשדנות ופחד ומתוכה התפתחה היסטוריה המונית — שדה פורה לגידולי-פרא שונים בחיים הציבוריים; ואז היו נשכחים בנקל אותם העקרונות שבזכותם תפסה צרפת, חלוץ החופש באירופה, מקום-כבוד בתולדות הזמן החדש.

ג.

המציין את פרשת דרייפוס הוא העמידה-בשער כנגד הממעטים את דמותה של צרפת הנאבקת על העקרונות, שהיא היתה מבשרתם הראשונה. משמעותה של הפרשה לגבי היהודים, אם כי היא צרה יותר בהיקפה, היתה שבכתיים חמורה בגלל גורמיה החברתיים והפסיכולוגיים ומחמת תוצאותיה, שעלולות היו להטביע את חותמן על מהלך החיים היהודים באירופה. העולם הנאור ראה מתוך חששות עזים את התגברות כוחן של העלילות, אך היהודים הבחינו במשפט דרייפוס את הרעם המבשר סערה שעלולה לאיים על עצם קיומם. בשבילם לא היתה כאן שגיאה משפטית גרידא, כי אם התפרצות האנטישמיות בצורה מחרידה. הם עמדו המומים לפני ההיסטוריה שאחזה את בני-צרפת. בתולדותיהם נתקלו היהודים בעלילות מרובות. הפעם הפגיעה העובדה, שהאנטי-שמיות אחזה את צרפת הנאורה, מבצר הליברליות באירופה. וכולם היו שואלים את עצמם: הייתכן שנכדי המהפכה הגדולה יאמינו, כמעט ללא היסוסים, בעלילות נגד היהודים, ממש כאנשי ימי-הביניים? אלא שבמקום הרעלת הבארות או שימוש בדמי ילדים נוצריים לצרכי הכנת המצות לחג הפסח קמה לתחייה העלילה על אירגון מסתורי של יהודי העולם. ה"סינדיקאט" גייס כאילו הון תועפות כדי להוליך שולל את דעתו של העם הצרפתי והכין את המשפט לכל פרטיו בעזרת גרמניה; היהודים התכוונו לבוא לעזרתו של בן-העם והגרמנים — של הבוגד שעבד למענם. מליוני אנשים נתנו אמון בבדייה. בני הזמן הוא מתארים את אמונתם העיוורת של ההמונים באגדה הפסולה. בספר זכרונותיו על המשפט מביע ליאון בלום את תמהונו איך היה הסיפור הדמיוני לנחלת הכלל ונעשה גורם חשוב ביצירתה של אווירת ההיסטוריה בצרפת כולה. ניכר, שאין גבול לתמימות דעת-הקהל לגבי בדיות שנפשם של ההמונים נוטה להן, וביחוד כשהללו נוגעות לנושא הנצחי של העלילות — ליהודי. בתקופת

הפרשה השתלטה האנטישמיות על נפשם של ההמונים ועל דמיונם. במצב המבוכה והבהלה, ששרר בצרפת, התגברה אווירה של אי-סבלנות וטרור רוחני. ואין לך בעולם כוח עריץ כעריצותה של דעת-הקהל. מתוך אווירה זו נהפך ה"סינדיקאט" בעיני ההמונים לכוח עצום המאיים על צרפת.

ליהודי צרפת לא היה חלק בפרשת דרייפוס. שני יהודים בלבד מילאו בה תפקידים בולטים, אחד מתחילתה, ברנאר לאזאר, ראשון שהבחין בעוול שנעשה במהלך המשפט והכריז ברבים שדרייפוס חף מפשע. ה"דרייפוסאר" הראשון הרי הוא דמות יחידה-במינה בתולדות יהודי צרפת. היהודי השני היה יוסף ריינאק, מדינאי צרפתי, מחברו של ספר בן שבעה כרכים על תולדות משפט דרייפוס (פורסמו בין השנים 1901 — 1911). החיבור כולל סקר מצוין של העתונות הצרפתית, שתרמה רבות ליצירת הפסיכוזה ההמונית. במשך הזמן נעשה ריינאק, חבר הפרלמנט, מן הפעילים בפרשה. אולם בכללם קיבלו יהודי צרפת את הרשעתו של דרייפוס כסופית וצודקת. הללו חזורים היו פחד ולפיכך נמנעו מלנגוע במשפט. לשכבה הבורגנית, לסופרים הצעירים ולפקידות, לא היתה כל נטיה לקחת חלק בפרשה. היהודים הרגישו שאסון פקד את ישראל, קיבלוהו בשתיקה וציפו שעם הזמן החולף יטושטש הרושם של המשפט ותוצאותיו. המוני יהודים התייחסו בזהירות ואף בחשדנות למאמצים למען הריבויזיה. הם טענו שאין היהודים צריכים להתערב במשפט הזה. הרגשתם זו רצופה היתה מידה לא-מעטה של אנוכיות; הם לא רצו שיחשדו בהם כי מגינים הם על דרייפוס בגלל יהדותו ושיאשימו אותם ברגשי סולידאריות עם בני גזעם. היהודים הסתתרו בפיתולם ואף רגזו על אלה מאחיהם שהעזו להשתתף במאבק, פן יוסיפו דלק לתוך המדורה האנטישמית.³ חזיונות דומים ידועים לנו מתוך תולדות ישראל. מבחינה זו אופייני היה יחסם של היהודים ללאזאר: הם לא סלחו לו על פעילותו בראשיתה של הפרשה ואת עמדתו התקיפה בהמשכה. שארל פגי, סופר צרפתי ונוצרי דתי, שירטט בחיבורו "הדור הצעיר שלנו", את תמונתו של לאזאר. זהו התיאור היחידי שנשאר לנו מן הדרייפוסאר הראשון, אלמלא הוא לא היינו יודעים כמעט כלום על יהודי-בלתי-רגיל זה, כי מתוך כתביו המועטים אין אנו יכולים להבין די צורכה את אישיותו של מחברם. במסתו של פגי אנו נתקלים בפסוקים, כגון: "אחת ההוכחות האימות של כפיית טובה מצד בני-אדם — וכאן היתה במיוחד כפיית תודה מצד היהודים — משמש מצבו של לאזאר לאחר משפט דרייפוס: חוסר הכרה ואף ביטול מצד כולם, בדידות, שיכחה, יחס של בוז..."⁴

3) Léon Blum, Souvenirs sur l'Affaire, pp. 25, 26, 27, —

4) Joseph Reinach, Histoire de l'Affaire Dreyfus, Vol. I, p. 385.

המסה של פגי, שנדפסה לכתחילה בכתבי-עת שלונז'ן, *Chaiers de la Quinzaine*, Juillet 1910.

נדפסה בהקדמה לספרו של לאזאר שיצא לאור לאחר פטירתו, בשנת 1928.

ד.

שמו של לאזאר נתפרסם לראשונה בקשר עם המשפט. הצעיר היהודי ממוצא ספרדי, שבא לעיר הבירה מדרום צרפת, החל בפעולה ספרותית ועתונאית והצטרף לקבוצתו של המשורר הסימבוליסטי הנודע סטיפאן מאלארמה. הוא לא פרסם אלא קבצים מעטים של סיפורים ומאמרי ביקורת ספרותית, אבל בכוחם של אלה לא היה להבטיח לו מעמד בין סופרי צרפת. שמו היה נשכח כשמותיהם של צעירים רבים שהיו חולמים על איצטלה של סופר, וכשרונם לא עמד להם כדי להגשים את חלומם, לולא היה לאזאר מגלה בגיל צעיר עניין בשאלות יהודיות ולולא העמידו הגורל בשורה הראשונה של הלוחמים למען דרייפוס. היה זה דבר נדיר בזמן ההוא שצעיר יהודי בצרפת יתן את כל לבו למתרחש במחיצה היהודית. לאזאר היה יהודי מתבולל מן הטיפוס הנפוץ בצרפת, וגם לא קיבל חינוך מסורתי. מוצאו היה מחלק המדינה, שאוכלוסייתה היהודית לא היתה רבת-מספר ולא היה שורר שם, כדרך ששרר באלזס, הווי יהודי מובהק. הוא היה תושב העיר ניס, לא רחוק מן הישוב היהודי עתיק-הימים אביניון, שתחילת קהילתו היהודית עוד בימי שלטון רומי. בלימודיו בהיסטוריה השוואתית של הדתות, נתקל לאזאר בתופעת שנאת-יש-ראל, ועמד על קיומה בכל התקופות של תולדות היהודים. וכך הגיע לכתובת היבורו על האנטישמיות, תולדותיה וסיבותיה.

ספר זה בן שני כרכים יצא לאור בשנת 1894, זמן קצר לפני שהתחוללה הסערה מסביב למשפט דרייפוס. מכמה בחינות זהו ספר מעניין, בזמנו שבחו את האובייקטיביות הרבה של המחבר שעינו פקוזה היתה גם על חולשות היהודים. בספר כאילו אינה מורגשת הרוח האפולוגטית, המציינת את הספרים, שהיו כתובים בידי בני-ברית על בעיות יהודיות. אולם אין לומר שהמחבר חופשי מנימת ההגנה על היהודים. רוחו הסוערת של לאזאר, המקנא לאמת וליושר, לא היתה מסוגלת להישאר שקטה לגבי פרשות גדושות אי-צדק כמו האנטישמיות במשך הדורות, האנטישמיות הנוצרית, האנטולוגית והכל-כלית — שלוש הצורות העיקריות של שנאת-יהודים על גילוייה המרובים. מסקנותיו בספרו על האנטישמיות הניחו את היסודות להשקפת-העולם היהודית של לאזאר, וזו קרובה למדי לדעות אבותיה של הלאומיות היהודית. השקפת-עולם יהודית היתה נדירה בין יהודי צרפת. אבל מערכת רעיונותיו של לאזאר על השאלה היהודית, הנכללת במאמריו המעטים, יש בה כדי להבטיח לו מקום משלו בתולדות תקומתנו הלאומית. אמנם מצויים היו לאומיים וציונים בין המהגרים היהודים בצרפת, אבל לאזאר היה היהודי הלאומי והציוני הראשון, ובתחילה גם היחידי, בקרב היהודים הצרפתיים. הציונים בצרפת היו רובם ככולם עוברי-אורה, תושבים ארעיים, בני שפה ותרבות

אחרת — גם הגדולים שבהם, כמו נורדאו ומרמורק, וגם אנשי השורה. לאזאר בא ללאומיות היהודית ולציונות בדרך משלו; הוא לא קיבל את תורתו ממורים הגדולים במזרח אירופה, אלא הקשיב רק לקול הפנימי שבלבו, שכל דבר יהודי היה מעורר בו תגובות חזקות. הוא הגיע אלינו ממרחקים והודהה בנפשו עם העקרונות של תנועת תחייתנו הלאומית, כגון קיום העם היהודי ועתידו כאומה. בכרך השני של ספרו על האנטישמיות, המטפל בלאומיות ובאנטישמיות, ברוח המהפכנית שביהדות, בתמורות שחלו לגבי היהודים בתוך החברה האירופית ובסיבות המדיניות, הכלכליות והדתיות של האנטישמיות, קובע לאזאר: העם נוצר לא מתוך אחידות המוצא אלא על-ידי אחידות ההרגשות, המחשבה ומשגי המוסר⁵. את האחידות הזאת מוצא לאזאר אצל היהודים ובה טמון, לפי דעתו, לכל הפחות בחלקו, הסוד של שנאת העמים שהיהודים נתקלים בה מכל צד.⁶ חלק מן האשמה הוא מטיל על היהודים עצמם: הללו מתייחדים בתוך ד' אמותיהם, מסרבים לנהוג לפי סדרי היחסים בין תושבי הארץ ואף מתחמקים במידת מה מקיום קשרים עם התושבים. מכאן ההנחה שלאזאר מרבה לדבר עליה: היהודי כאילו אינו נכון לחיות חיים משותפים עם בני ארצו, הוא מסתלק לפינה שכולה שלו. מצד השני, אין ההתבוללות השלימה של היהודים אלא אשלייה, שכן הללו הם עם בפני עצמו: יש להם דת משלהם, מנהגים והרגלי-חיים מיוחדים; היו להם חוקים דתיים ומוסריים, שקבעו את היחסים בינם לבין עצמם, וחלים עליהם אותם הסייגים והאיסורים; בכל מקום ומקום דיברו באותה שפה ובכל עיר התגוררו ברובע נפרד; בעולמם שולטים היו אותם הרעיונות והשאיפות עתיקי-הימים, שנמסרו מאב לבנו — כל זה היה מספיק כדי ליצור אומה. והעיקר — ביהודים קיננה הרגשת השתייכות לעם אחד, הרגשה שלא נפסקה בתולדותיהם. בזכות הכרה פנימית זו שלהם היו מסוגלים לשמור על קיומם במשך הדורות. נוטש היהודי את ההכרה של לאומיותו, מיד הוא נעלם כיהודי.⁷

אין השקפת עולמו של לאזאר מוגבלת לצד אחד של השאלה היהודית; הוא בודק גם את היחסים בתוך החברה היהודית מתוך הבנה דקה של העולם הנפשי היהודי. בספרו על האנטישמיות ראה ראשיתו של מחקר מקיף של הבעיה היהודית, מחקר המצריך עיון מעמיק, הוא התכוון לחקור עוד כמה

⁵ האנטישמיות, כרך שני, הפרקים — XIV, XIII, XII, XI

⁶ שם, שם, עמ' 109.

⁷ שם, כרך ראשון, עמ' 128, 137, 188.

עניינים ובכללם את תולדות הכלכלה היהודית. יש לזו, לפי דעתו, אופי מיוחד, שכן שימשו היהודים גורם חשוב בהתפתחותה הכלכלית של אירופה. כמו כן היה ברצונו לחקור את תפקיד היהודים במהפכות, שבהן תפסו מקום בולט. יש להצטער על כך שלא הספיק לאזאר לבצע את תכניותיו. העיון במסותיו מחזק את הרושם שהוא מסוגל היה להוציא מונחת ידו מחקר בעל ערך. ארבעים שנה לאחר פטירתו נקבצו מסותיו בקובץ קטן. הקובץ ראוי לתשומת לב מיוחדת, שכן בו הובלט הצד החברתי והכלכלי של השאלה היהודית. רעיונותיו של לאזאר מתקרבים לדעותיהם של הראשונים בין הוגי-הדעות בציונות הסוציאליסטית, וביחוד מסותיו „הלאומיות היהודית“, „הלאומיות והאמנציפציה היהודית“, וביחוד המסה המאלפת: „המושגים החברתיים של היהדות והעם היהודי“.⁸ מקורו של שם הקובץ בספר שיצא לאור בשנת 1928, ושבנו כונסו רשימותיו של לאזאר בשביל ספר בשם זה. בימי מחלתו האחרונה עסק לאזאר בהכנת ספר המסכם את מערכת רעיונותיו על העם היהודי ועל נשמתו של העם. ספר זה לא נכתב, ובמגירתו של המנוח נשארו קטעים, רשימות ופסוקים בודדים, והללו הובאו לדפוס על-ידי אדמונד פלג, בצורתם המקורית, כחצי יובל שנים לאחר פטירתו של המחבר.⁹ בהערה, שנשמרה בין ניירותיו של לאזאר, והיא משמשת מעין דבר-הקדמה קצר לצרור הקטעים, צוין שלא איש אחד מייצג את כל רעיונות הספר, כי אם שלושה אנשים מדברים כאן לסירוגין ומעירים את הערותיהם, כאילו משוחחים הם איש עם רעהו. וכך באו לידי ביטוי גיוונים שונים של המצב הנפשי: תקיפות האופי, מרירות הלב, רגשי גאווה והתמרדות. איש-השיחה הראשון, בעל נפש רגישה, מרבה לדבר על סבל ישראל; השני הוא הוגה-דעות, והשלישי מייצג את האנושות: היהדות הרי היא בשבילו נקודת-המוצא לקראת הישגים חדשים. מתוך צרור הרעיונות מזדקרת אישיותו של המחבר, הנתון כולו, למרות הסבל הרב שעבר עליו, לשאיפות הצדק והחופש, הדוגל באופטימיזם וחדור תקווה לעתיד יפה יותר. מתוך הרשימות הבודדות, שאינן שלימות כל עיקר, לא ניתן להבחין במבנה שביקש לאזאר לתת לספרו. ואף על פי כן מתרשם הקורא מן העיון בקטעים: יש בהם מן הבהירות הרעיונית ומגילוי-הלב של המחבר המעמיק בנושא עד תומו, מחוסר השיגרה בגישתו לבעיות ומחום לבו — סגולות אלו שהיו עיקר כוחו של לאזאר. בגלל התכונות הללו, תכונותיו של המחבר ולא של החיבור, יש בקובץ זה של פירורי מחשבה ושבירי רעיונות עניין, חן וקסם. הוא ראוי לתשומת-

8) *Le fumier de Job*, Paris, 1928.

9) *Job's Dungheap, Essays on Jewish Nationalism and Social Revolution*, New York, 1948.

לב מיוחדת בגלל יראת-הכבוד שמעוררת אישיותו של המחבר. דלה היא ירושתו הספרותית של לאזאר: חיבוריו הכלליים נשכחו ויכול אתה להעלותם בזכרוןך רק מתוך דיפדוף באנציקלופדיה צרפתית. יצירתו היהודית דלת כמות וערכה נובע מן ההברקות הרעיוניות, הפזורות בתוך ספרו על האנטי-שמיות, בתיאור מצבם של יהודי מזרח אירופה ובעיקר מן המסות המעטות שהזכרנו לעיל. כל זה ביחד אינו מהווה מערכה רעיונית שלימה וספק אם יהיה בכך כדי לעורר די עניין אצל הקורא בן-דורנו. מצב ירושתו הספרותית דומה לגורלו של האיש. לא ניתן לו להשלים מבצע ראוי ליכולתו, אבל גם מתוך העיון במה שנשאר אחריו מרגישים את גדולתו של הוגה-הדעות הבודד. היתה זו נשמה יהודית ששאפה לשוב לצור מחצבתה.

ה.

כדמות יחידה במינה בתוך יהדות צרפת ראוי לאזאר למקום בתולדות עמנו במאת-השנים האחרונה. שלוש סגולות עומדות לו: היה הוא הראשון שהרים את קולו במשפט דרייפוס ופתח בתנופה את המאבק; היה הוא היהודי הצרפתי הראשון, שמתוך מחשבה שלו סלל את נתיבו אל הלאומיות היהודית. מקום-כבוד בתולדות יהודי צרפת מבטיחה לו הסגולה השלישית — אישיותו שהיא בעלת שיעור-קומה. לא סופר ואמן מבורך כשרון, לא הוגה-דעות מחונן, לא איש המדע השט בים היהדות, לא עסקן רב-פעלים — לא בגלל התכונות האלה עלינו להעלות את שמו של לאזאר מתהום הנשיה. יש להרים על נס את עצם אישיותו הבלתי-רגילה, הנסערת והנלבבת, ואת המתח המוסרי שלה. הוא לחם ללא-רתיעה בעד הצדק, חתר לאמת הצרופה והיה נאבק על גילויה בחיי הכלל והפרט. בפיתוחה של הלאומיות היהודית ראה את פתרונה של בעית עם ישראל. וכאן יש לעמוד על לאזאר הסוציאליסט. הוא הגיע לסוצי-אליזם אגב עיון במושגים הסוציאליים של היהדות. לפי הכרתו פועמת ביהדות רוח מהפכנית מובהקת, שבאה לידי ביטוי עז במושגי הצדק, החופש האישי ושוויונם של בני-האדם — אותם רעיונות שאנו מוציאים בשפע בספרות העברית העתיקה. לאזאר גורס שהשכבה העליונה של החברה היהודית — כלומר היהודים העשירים — ובמיוחד אצל יהודי צרפת, נתונה במצב של ניוון גובר והולך. וסופו של תהליך זה — כליונה של הבורגנות היהודית, מאחר שהיא השתחררה מכבלי המסורת והעולם הרעיוני של היהדות וניתקה את עצמה מן הזיקה עתיקת-הימים לעם היהודי. הרקבון שבבורגנות מרעיל את גופה של האומה היהודית. לפי לאזאר מוטב ליהדות להיפטר משכבה זו, שאינה מביאה ברכה לאומה, ועם התגברות תהליך ההתבוללות, עלולה השכבה

להגיע לאבדן ערכים יהודיים.¹⁰ ובמאמר אחד: „עלינו ליהד את היהודים, ללמדם להיות יהודים ולחיות כיהודים... אנו רוצים להיות יהודים ולהיאבק על זכויותינו האנושיות והיהודיות... היתה זו שגיאה וחטא מצד יהודי המערב שלא החשיבו את החופש כזכות, שנגולה מהם ושעליהם לרכשה מחדש... כאילו ניתן להם החופש במתנה על-ידי אחרים... הם ניתקו את עצמם מחינוך יהודי, מידיעת עמם מערכי מחשבתו וגדולת מעשיו... במקום רגשי אחווה לבני-עמם באו מעשי צדקה לטובתם... אנו רוצים באמנסיפציה של היהודים ולא בהתבוללותם“. וכך מגיע לאזאר למושגי הציונות: „אתם תשתחררו מאנטישמיות, שתלך ותגבר במשך הזמן, רק כאשר תשבו בארץ השייכת לכם“. יש לציין במיוחד את המסה „המושגים החברתיים של היהדות והעם היהודי“, שפורסמה בשנת 1899. לאזאר מציין את עמדתם האנטי-יהודית של הסוציאליסטים בני זמנו, החל במאמר הנודע של קארל מארקס „לשאלת היהודים“ (פורסם לראשונה בשנת 1844). המריצה את לאזאר לכתוב את מאמרו העובדה שז'ורס, שהיה כבר אז ממנהיגיו הבולטים של הסוציאליזם הצרפתי וראש חבורת ה„דרייפוסארים“, הודה עם דעותיו של מארקס על היהודים; וזה נעשה בזמן כאשר צרפת היתה אחווה להבותיה של התעמולה האנטישמית. לאזאר עומד על הקירבה שבין דעות מארקס על המושגים החברתיים של היהדות לבין השקפתה של האנטישמיות, לאמר שהקאפיטאליזם הוא יצירה יהודית, ובעקבותיו של מארקס מוקיע ז'ורס את השתלטות היהודים על העמים הנוצרים. בכל מרצו התקומם לאזאר כנגד הדעה הזאת. לפיו היו המושגים החברתיים של התנ"ך, לכל לראש, מושגים אגראריים וחקלאיים. בתוך המשטר האגרארי היה קיים מעמד מיוחד לחקלאים הזעירים, כי המד חוקק התכוון למנוע את התהוותה של הבעלות הקרקעית הגדולה. לאזאר עומד על חוקי השמיטה והיובל, הן לגבי האדמה והן לגבי החופש האישי. הוא עוקב אחרי אותן התופעות בתלמוד ובדברי חז"ל ומדגיש את מקום הכבוד שתפסה אצל היהודים העבודה ואת יחסם לבעלי-המלאכה. לא העם היהודי נעשה לעם סוחרים, היתה זו הבורגנות היהודית שצימצמה את פעולתה למלאכת תגרנים ולעסקי-ממון, והוא מאשים את כותבי תולדות היהודים שלא הבחינו בתופעה זו. (הדברים נכתבו בימי ההיסטוריוגרפיה הישנה, כאשר, מתוך נטיות אפולוגטיות, טענו ההיסטוריונים היהודיים לתנאים המיור-חדים שבגללם הוכרחו היהודים לפנות למקצועות סוחרים ומלווים-ברבית). לפי לאזאר אין ההיסטוריה הכלכלית היהודית מזדהה עם תולדות המאבק בין יהודים ולא-יהודים; אלה כאלה טפלו במסחר עסקי-ממון. המאבק נטוש

¹⁰ „הלאומיות היהודית“ בקובץ: Job's Dungheap עמ' 59, 60, 62, 63, 69 ו„הלאומיות והאמנסיפציה של היהודים“, שם, עמ' 35, 86, 94, 95, 96, 102, 99.

היה בקרב הבורגנות הקטנה, כיהודית כנוצרית. העיון במקורות מעלה, שבתוך הקיבוצים היהודים היו תמיד קיימים גם המעמדות וגם מלחמת המעמדות. בסיומ מסתו טוען לאזאר שעד עכשיו לא נעשה מחקר של העם היהודי כולו אלא של השכבה הבורגנית שבו בלבד; וכבר הגיע הזמן לחקור בעם את הפרולטריון שלו, את ההמונים, שהם הם המאפיינים את האומה היהודית.¹¹

1.

מעט ידוע לנו על לאזאר, ותולדות חייו מצטמצמים בדפים ספורים. דרך-חייו היתה דרכם הרגילה של הצעירים היהודים: הוא תקע יתד בפריס והתמסר לעבודה הספרותית; היה שייך לחוג ששרר בו צירוף גטיות הסימ-בוליות בספרות והאנרכיזם במדיניות. לגבי המשכילים היהודים של זמנו מציינת אותו העובדה שבנעוריו הבחין בחשיבותה של שאלת היהודים וזו נהפכה למרכז חייו ופעלו.

כבעל מחשבה עצמאית ומקורית למדי התחיל הסופר שארל פגי בפעולתו כסוציאליסט, אולם מחמת אכזבה מתכסיסי המפלגה התרחק ממנה ופיתח במשך הזמן השקפת-עולם משלו, קאטולית וסוציאליסטית. הוא יסד כתב-עת שהיה, עד למלחמת-העולם הראשונה, בטאון חשוב של השמאל בצרפת והשתתפו בו טובי הסופרים כרומן רולן, פגי, שקיים קשרי ידידות עם לאזאר, רצה לכתוב עליו מסה. כוונתו זו לא הגשים במלואה, אבל שבע שנים לאחר פטירתו של ידידו פרסם פגי מסה על "הדור הצעיר שלנו" הכתובה בסגנון המיוחד למחברה, מעורפל ומסורבל, ובה משולבת התלהבות של ידיד בהברקות של משורר. במסה זו מועלות לפנינו גם דמותו של לאזאר. לא היה זה אלא שרטוט בלבד ולפעמים מכסה התיאור יותר ממה שהוא מגלה. נראה, שדמותו של לאזאר לא נתנה מנוח לפגי, כי הוא חזר לנושא זה. כחצי-יובל שנים אחרי פטירתו פורסם בקובץ המוקדש לשאלות יהודיות קטע מתוך עזבונו הספרותי של פגי בשם "ברנאר לאזאר ועם הנביאים"¹². בקטע זה מת-גלית דמותו של איש בעל נפש טהורה להפליא: "הוא היה מקשיב אך ורק לקול שבנפשו, ומצפונו היה השופט היחידי בכל דבריו ומעשיו; הוא לא ידע ולא רצה לדעת פשרות בעולמו הרעיוני ובמחיצת מעשיו; בכל שיקוליו קובעת היתה האמת בלבד, שאותה ואת הצדק הוא שירת כל ימיו; במשפט דרייפוס הוא נעשה שומר האמת כשהרגיש שעלולים לפגוע בצדק; בכתביו

11) Judaism's Social Concept and the Jewish People.

Job's Dungheap, pp. 109, 114, 115, 123, 128.

12) "Bernard Lazare et le peuple des prophètes. Aspects du génie d'Israël." Les Cahiers du Sud. Paris, 1950.

ומחקריו אין סטייה מן האמת הצרופה". האיש, שהכיר את מידת הסבל שהיתה נחלתו של בני-עמו בגלל עמדת הכנסייה הנוצרית כלפיהם, יצא לעזרתה של הכמורה כשהתחילו השלטונות, בהתאם למדיניות ההפרדה בין המדינה והכנסייה, להוציא הוראות המקשות על פעולת הכמרים, הוראות שהיו לפי דעתו של לאזאר, בלתי-צודקות. הוא נאבק אז, בשם החופש והצדק, באנטי-הקלריקאליזם של קומב, ראש-הממשלה שהגשים את ההפרדה בצרפת.

מתוך התפעלות מאופיו של ידידו מרחיק פגי לכת. בפתח מסתו הוא מכריז, שבמשבר הגדול שפקד את ישראל ואת צרפת — משפט דרייפוס — היה לאזאר הנביא, והרי הוא מצביע עליו כעל אחד האישים הגדולים של הזמן החדש. בני-עמו לא עמדו על ערכו הרם. הזכרנו כבר את יחסם של היהודים ללאזאר. פגי לא יכול לשכוח את בדידותו של ידידו בתקופת-חייו האחרונה. ההערצה לאיש משתלבת אצל פגי עם רגשי כבוד לעם ישראל, אולם דברי החיבה רצופים נימות של גגאי לבני-העם שלא הבחינו בנביא. הוא רואה בלאזאר את ההתגלמות של הטוב והיפה שבנפש ישראל. חייו, מאבקו ומותו ללא-עת מנשאים בעיניו את לאזאר לרמה של קדוש, שנתן את לבו הגדול לאחיו המעונים והנרדפים.

אכן, דמותו של יהודי בלתי-רגיל משורטטת כאן על-ידי סופר נוצרי בעל סגנון בלתי-רגיל.

ח.

לאזאר סיים את דרך-חייו הקצרה — הוא נפטר כבן שלושים ושמונה — בפינתו, נחבא אל הכלים, גלמוד ונשכח. בבחינה אפיזודה בחייו היתה הצטרפותו לרגע קט אל תנועה הציונית. הצטרפות זו נסתיימה במכתב פרידה להרצל (1898). לאזאר לא הסכים לצורת פעולתו המדינית של הרצל ולנטיותיו. הוא חשש מפני הקמתו של הבאנק הקולוניאלי פן ייהפך זה למכשיר דיכוי ודמוראליזאציה. האשמות כנגד הרצל בהנהגה שרירותית, לא היו נדירות בתולדותיה של הציונות. הן נשמעו מפי חברי ה"פראקציה הדימוקראטית", שעמה נמנו טובי הצעירים בתנועה. בכתביו היהודיים של לאזאר אתה מוצא כמה נקודות משותפות עם עולמה הרעיוני של ה"פראקציה", כגון התפיסה שתפסו את הציונות המתקדמת. אוון קשבת יכולה להבחין אצל לאזאר נימות הקרובות ברוחן להשקפת הציונות הסוציאליסטית ומבשרות את עלייתה של תנועה העבודה בתהליך תקומתו של עם ישראל.

אוקטובר 1957.

שְׁעָה בְּרֵלָה עִם יַעֲקֹב פִּיכְמָן

מאת ד"ר יוסף נרבה

פגשתי את יעקב פיכמן בביתו ברמת-גן. למן היום בו נפל למשכב שוב אין רואים אותו תושבי העיר כשהוא מהלך להנאתו ברחוב ביאליק, מסתכל בעיניו הכחולות-הבהירות באילן יפה, מסיח תוך הרחבת-הדעת עם ילדי בית-הספר המת-קהלים בקרן־רחוב; ואף אין רואים אותו במקומו הקבוע בבית-הקפה, בו נהג במשך ימים רבים לשבת ולכתוב את דברי השירה והפרוזה בשביל האכסניה הספרותית האחרונה שלו — "דבר".

"ישיבת - אוהל" זו של יעקב

פיכמן, יש בה משהו מגזירת הגורל. כי

כן כל שקרא את יצירותיו במשך שנים אינו יכול לעקור את המשורר-הסופר מנוף הטבע, מן הקמה שבשדה, מן החורש המצל והמעין המפכה בו, מציוץ הצפורים בראש העץ ומקרני השמש החודרים מבעד לסבך־עפאים. מי יכול לדמות בנפשו, כי יושב-בית הוא פיכמאן? זהרי מקור-השראתו — מן החוץ היא באה לו, מן השדה, השמש ורחשי הטבע חד-חושים הוא לקלוט כל הוויה בבריאה. אין לנו יוצר בהיכל הספרות העברי שלנו, שאותו ממלא הנוף במידה שהוא ממלא את פיכמאן. הוא עצמו מעיד, שהוא רואה את הנוף כ"גרעינו של עולם ויסודו של עולם". כאשר אני שואלו לדרך יצירתו הוא משיב לי, כי בלי נוף אין ביכולתו לכתוב. ה"מפתח" לאוצר-היצירה שלו מרחף אי-שם בחלל-היקום. יש יוצר הנזקק לבדידות, לאווירת-מחנק של ד' על ד', ויש יוצר הנזקק למרחבו של עולם, ליריעת-נוף נרחבת; פיכמן משתייך לסוג השני של היוצרים. — די לי שאני בא במגע עם הטבע וכבר רוח-היצירה שבי מתפעמת, אומר הוא לי. בין היחידים הוא פיכמן, ששפתיו ממלמלות תדיר "ברכת-הנהנין" על מעשה-בראשית של הקב"ה. יפי-הבריאה מתחדש בלבו יום-יום. 'אופטימיסטן הוא, חדור הכרה נאמנה, כי "הדר ההויה לא יכזב".

מבחינה זו זכה יעקב פיכמן, למה שלא זכו יוצרים גדולים אחרים, שעקרו מן הגולה אל המולדת, ש"חבלי-קליטה" שלו היו קלים ביותר. הוא התערה בארץ-ישראל בלי כל קושי, כי כן נוף ביסרביה, ארץ-מולדתו, ונוף ארץ-אבות, — כמעט שווים הם. הוא לא נתנסה בשינוי "אקלים" — לא פיסי ולא רוחני. האקלים הארץ-ישראלי, שטוף-השמש, הממוזג והצח — כמוהו כאקלים ארץ-מולדתו באירופה. ולא עוד אלא שדבקו בביצירת מאפו בשחר-ימיו היתה בעזרו. נוף יהודה ושומרון נעשה נהיר לו כשבילי עיירתו ביליצי.

יש בה איפוא ביצירתו של יעקב פיכמן מן הרציפות. לעולם לא נוכל למתוח קו מבדיל ולומר, מעבר זה של הקו — יצירות-גולה הן ומעבר לזה — יצירות מולדת. חטיבה אחת הן, שלימות שאמנם יש בה שוני, אך לא ניגודים פנימיים. יעקב פיכמן מספר לי, כי הוא שוקד עתה על כתיבה תולדות חיו, וכבר יש עמו פרקים ראשונים. נקל לעמוד על אופי יצירתו זו, אף שטרם קראנו בה, בעיקרה, מן הסתם, תהא זו אוטוביוגרפיה אידיאלית, נסוכת-שלווה ומשרה שלום. כאיש כן יצירתו. לא יהיה בה מן הסער ומצינוי-ההפרתקאות האופייניים, למשל, לפרשת חיו של ג'ק לונדון, או לסערת היצרים והתשוקות של אלכסנדר דיומה האב, או לחיטטים הנפשיים שב"וידוי" לז'אן ז'אק רוסו, ואף לא מדברי תוכחה של פובליציסט הבוחר ב"חיי שעה". אפשר שיהיה בספר חיו של יעקב פיכמן משהו מרוח "האגדה לבית פורסייט" לגאלסווארתי.

אמנות-הכתיבה של פיכמן מצטיינות בבהירותה ובפשטותה. קצרה היא, מצומצמת ומהוקצעת. אין בה מלבטי הטרגיקה היוונית ולא מן אותות הניוון שבתרבות אירופה, שהגיעה עד קיצוניות ההתחכמות. הוא אינו שייך לאלה ש"ביקשו חשבונות רבים". ב"הדור" של פרישמן פירסם פיכמן את שירו הראשון, ומפרישמן ירש את האהבה שבחיפוש אחר יופי.

יש בה ביצירתו השירית של פיכמן מן האוניברסליות. הליריקה שלו, אף שמקורה בנפש עברית, חורגת מגבולות מקום וזמן. אפילו הפואמות שלו על נושאי התנ"ך, יותר משיש בהן רומנטיקה לאומית מוגבלת, יש בהן מן החזות האנושיות הכללית. בכל דמות תנ"כית, שאותה ביקש לעצב, חיפש תמיד את הצד האנושי הכללי שבה, נוסף על יחודה העבריי-ישראלי.

אף על פי כן, סובר פיכמן, שעדיין לא נוצרה היצירה העברית האוניברסלית, הראויה לכך. בהכרה או שלא בהכרה עדיין חורשים סופרי-ישראל ב"רשות היחיד" של עמנו, אפילו כשהם מטפלים בנושאים העומדים ברומו של עולם כלל-האומות.

ואף זאת אומר לי פיכמן בנעימת-עצב, שדור ראשון בספרות העברית גדול הוא מדור אחרון, ומסקנתו זו אינה מבוססת על ההנחה: "אם הראשונים כמלאכים אנו כבני-אדם", אלא מתוך שיפוט אובייקטיבי. עמודי-הפאר בהיכל הספרות שלנו, שעסקו במעשי-בראשית, כגון מנדלי, שהיה מחדש-מהפכן בשטחי

יצירתו, וביאליק אחריו וכל שאר הענקים מאותו דור ראשון, המכהנים עדיין לעת זקנותם בקודש, לא העמידו יורשים בעלי שיעור קומה כמותם. אין לא-ל ידו למנות בקרב היוצרים הצעירים משוררים מבטיחים במיוחד, ובין המספרים נתעלה במקצת אולי משה שמיר בספרו „כבשת הרש“.

בעיית הסגנון — אין פייכמן רואה בה תקלה גדולה יתר על המידה ליוצר. חזקה עליו על הסגנון העברי שיתגבש במרוצת השנים הבאות. לדעתו יהא זה התך כל הסגנונות גם יחד, במשולב, אצלו עצמו גובר הסגנון התנ"כי, בתוספת לשון המדרש. סגנונם של עגנון והזו — יש בו מכל עצמיותם, ולכן סגנון מעולה הוא. מה שאין כן לגבי מחקיהם, שמשום שאינם מעורים במקורות ישראל, נראה סגנונם כמעושה ומלאכותי בעיקרו.

החוויה הגדולה ביותר בחיי פייכמן היתה פגישתו עם ביאליק באודיסה. הוא מספר לי, כי כאשר שיבח ביאליק את שיריו הראשונים, ראה עצמו פייכמן כמאושר באדם. הוא ידע, כי עתיד הוא להיכנס לטרקלין השירה. מני אז הסתופף בצל קורת אביר המשוררים שלנו, יצק מים על ידיו, ליווה בדרכו ובנדודיו וסופו שראהו כרבו-חברו. כל ביוגרף של פייכמן לעתיד לבוא, בבואו לשקול את ההשפעות שהשפיעו עליו יוצרים שונים בספרות העברית ובספרות העולם, יצטרך קודם-כל להתעכב על יחסי-הגומלין שבין שני יוצרים גדולים אלה.

כאשר שאלתיו, מה הוא רואה עצמו בראש וראשונה — משורר או צייר-מבקר, — השיב לי בוודאות: משורר, אף על פי, שביאליק החשיב בו בעיקר את הפרוזאיקון והעדיפו על המשורר שבו. ופייכמן עצמו מסביר לי, כי הוא פנה אל השירה, משום שהאמין כי קל יותר לכתוב דברי-שירה מאשר דברי פרוזה. אפשר, שאף הוא סובר כברנדט שאו, שאמר, כי ממדרגות-היצירה, מן הקל אל הכבד, הן אלו: שירה ביקורת, סיפור, מחזה. הראמטורג נראה בעיניו כ„גסיך“ היוצרים שבממלכת הכתב.

ולא זו בלבד, שעמדה לו לפייכמן הזכות להיות במחיצתו של ביאליק, אלא שהוא גם זכה להקים לו מצבת-זכרון נאמנה. הוא ירד לעומקו של הגאון ונתחקה על תכונותיו הנפשיות. ספרו „חיים נחמן ביאליק, חייו ומעשיו“, וכן פרקי-הזכרונות על ביאליק ב„סופרים בחייהם“, הריהם ממיטב יצירתו הפרוזאית של פייכמן. לימים עתידים הם ליהפך לספרי-לימוד יסודיים בבתי-הספר בישראל. מהו מבחר יצירתו? על כך יקשה לכל יוצר לענות. אך אפשר, ששלוש הפואימות התנ"כיות שלו על דוד המלך חביבות עליו ביותר. ומשלוש אלו — „אבל דוד“ — היא אולי העזה ביותר. מה הניעו לחברה? הוא מספר לי, כי הוא נתרשם עד למאד כאשר קרא את דברי תנא דבי אליהו: „עשרים ושתים שנה שנסתלקה רוח הקדש מדוד מלך ישראל — בכל יום היה מוריד כוס דמעות ואוכל פיתו באפר“. כלום יש לך נושא טראגי יותר מאשר כינור-פלאים שנאלם לפתע? הנה בכאן נתקיימה קללת נתן הנביא בכל אכזריותה. כל היסורים שבאים

לו ליוצר נכון הוא לקבל באהבה, חוץ מאשר שתיקת "בת-השירה" מאונס. כל מכאוב — ורק לא הריקנות הנוראה שבלב: "וימי אבלי לא ישלמו עד מיקוד נפשי ישוב ויגוב עולם".

כשם, שראה אדגר אלן פו את שיא הטרגיקה בממלכת-השירה במותה של אהובה צעירה, כך ראה פיכמן בהסתתמות מקורות היצירה את האבל הכבד ביותר שיכול לרדת על יוצר, ומכאן — ההשראה לכתיבת "אבל דוד".

ואולי יש יסוד עמוק הרבה יותר ליצירה זו? ודווקא משום קרבתו לביאליק חייבים אנו לחפש את סיבתה. אפשר, שבפואימה זו ביקש פיכמן לפרוט גם על הטרגדיה האישית הגדולה של ביאליק: היעלמה של ה"מוזה" שלו בעודו במלוא כוחותיו? רבים ניסו להסביר את התופעה המזוהה הזאת, רבים שאלו את המשורר במשך שנים רבות: למה הוא שותק? ודומה, שאיש לא נתחקה על הסוד הזה, פשוט משום שסתומים הם דרכי היצירה ומקורות-השראתה. דברים הם שבין היוצר לבין אלוהיו. אכן, משמעות עמוקה יש לתפילה: "רוח קדשך אל תקח ממנו". משורר, שנלקחה ממנו רוח הקודש דומה למלך, "נעים זמירות ישראל", שנשתתקו צלילי כינורה, ואין לך קללת-אלוקים כבדה מזו.

אין ספק, ששתיקתו הכאיבה לו לביאליק, אף שלא הירבה לדבר על כך, ובסתור לבו, אפשר שאף ביקש להתכחש לה. משום כך, כפי שמספר לי פיכמן, החשיב מכל שירותיו הגדולות את "יתמות", שנכתבה ממש בשנת-חייו האחרונה. ללמדך, שלא ביישה, כביכול, זקנותו את צעירותו.

ועוד מספר לי פיכמן על דרך-יצירתו של ביאליק. כל שיריו — כבסערה אחת נכתבו. מעולם לא נהג ביאליק לכתוב את שיריו בשנית. "אין רוח הקדש מרחפת על אדם אלא פעם אחת... " ואילו פיכמן נוהג אחרת. הוא מעבד את שיריו פעמים מספר, מלטשם ומתקנם אף שהרעיון היסודי נשאר בהם כראשונה.

ועוד זכרונות מספר לי פיכמן, שיש בהם כדי לשפוך אור על דרך יצירתה של "מגילת האש" לביאליק. אף זו אחת היצירות הסתומות של משוררנו הלאומי, ורבים הפירושים שניתנו לה. היו שרצו לפטור עצמם בפתרון קל: זוהי יצירה אליגורית, ולסמלים, כידוע, אין הסבר ברור במציאות, או שיש להם הסברים רבים. פיכמן מייחס אותה למאורעות 1905 באודיסה. מעשה באנית-הקרב "פוטיומקין", שמרדה במלכות איימה בתותחיה על אודיסה, הבעירה אש בכל פינות החוף וכל הנמל כאילו עלה בלהבות. אותה שעה עמדו ביאליק ופיכמן, כרבים אחרים, ב"חורש אלכסנדר", במעלה העיר וחזו באש המתפשטת. תוך חודש ימים ישב ביאליק והשלים את "מגילת האש". יש שראו בה את שיא יצירתו ויש, לעומת זאת, שביטלוה כמלאכת חיבור-מליצי. בין השוללים היו גם סופרים גדולים כברדצ'בבסקי וברנר.

דרך אגב, אותה שריפה באודיסה השאירה רושם עז גם על יוצר אחר: ז'בוטינסקי, שהנציח אותה ברומאן הגדול שלו על אודיסה — "חמשתם".

מהלך יעקב פיכמן בטרקליני ספרות העולם כאדם המהלך בתוך שלו. עם כל עצמיותו יש בו, כמובן, גם מהשפעות זרות, אף שיקשה מאד לקבוע את מהותן המדוייקת. קרוב הוא במיוחד אצל הספרות הרוסית. בנעוריו ספג והושפע הרבה מכתבי טולסטוי, פושקין, טורגיניב, לרמונטוב, ובעיקר — צ'כוב. זה האחרון נחשב בעיניו כגדול המספרים הרוסים, ויצירתו "בערבה" — כמיטב היצירה בספרות הרוסית. כמובן, שידוע הוא פיכמן, כי אין דין התרשמות בימי-נעורים כדין התרשמות בתקופה מאוחרת יותר בחיי אדם. הנה, זה מקרוב קרא שוב את "מלחמה ושלום" לטולסטוי, בתרגומו העברי החדש של לאה גולדברג, ושוב לא נתרשם כלפנים. טעם היצירה הגדולה הזאת פג במקצת, ממש כשם ששוב אין פיכמן קורא את "אהבת ציון" ו"אשמת שומרון" ושאר יצירות מאפו באותה התלהבות שקראן בילדותו ובנעוריו. רק יצירות-עולם מועטות — טעמן עומד לעד, בכל הדורות ובכל הזמנים.

גדול הוא יעקב פיכמן בביקורת, ויחודו בשטח זה הוא בעצם העובדה, שהוא הביא עמו לביקורת את סגולות הפיוט שלו. כל מסה משלו וכל הערכה ספרותית מפרי-עטו — חן מיוחד נסוך עליהן. יש בהן מן הפשטות ומן השלימות ומן עדנת צלילים. וכשאני שואלו לדרכו בביקורת, משיב הוא, שתמיד היה כלל אחד נקוט בידו: אין דרכו "לקטול" יצירות, ובהערכתו החיובית אין משום פנייה אישית כל-שהיא. רק מה שיש ביוצר הוא מבקש לחשוף ולשבח ולנתח; מה טעם שיבוא וישמיע דברים שאין בו ביוצר?

הוי אומר, שאף בשטח הביקורת הביא עמו פיכמן את היופי ואת השלווה ואת השלום. מבחינה זו מלבד אין דומה לו בכל הספרות העברית. אמן-יוצר הוא, שמצא נתיב אל עולם היופי שבאדם וביקום, ומעל לכל — אדם, שלבו רחב ועינו בהירה ושוחקה.

מיניכר צ'יבי

מואת אדווין ארלינגטון — רובינסון

מיניכר צ'יבי, בן-בנו בְּהִלְדוֹ,
רְנָה וְהִלֵּךְ עַת גְּדוֹף הַעֲתִים ;
בְּכַה מֵר יִבְכֶּה עַל הַיְלָדוֹ,
וּבְיָדוֹ נְמוֹקִים.

מיניכר וְכִסֵּף קְיָמִים שְׁעָבְרוּ -
?בְּרֵק חֲרָבוֹת, מַצְהָלוֹת אֲבִירִים ;
מִרְאוֹת אִישׁ קָרַב אוֹתוֹ גְּרוּ
לְצֵאת בְּשִׁירִים.

מיניכר נָד לְמָה שְׁאִינוֹ,
וַיְחַלֵּם, וַיִּשְׁבֹּת מְכֹלֵי מַעֲשָׂיו ;
חָלַם עַל פְּרִיאָם, קַמְלֹת וְעַיִן נָא,
לְשִׁכְנֵי אֲבוֹתָיו.

מיניכר סָפַד לַחֹד, לְהִדָּר
הִקְתָּרוּ בָם שְׁמוֹת אֲרָגְמָן וְשָׁנִי ;
וַיִּסְפַּד לְרוֹמָנִס, פְּרוּץ וּמְפָקֵר,
וַחֲקָמָה - בַּת עֵנִי.

מִיַּיִבֵּר רַחֵשׁ אֶהְבֶּה וַיִּקַּר
 לְמַדִּיצִי, אֵף כִּי לֹא רָאֵהוּ ;
 מֵה מְאֹד לַחֲטָא הָיָה נִמְקָר
 אֵף לֹו זֶה קָרָהוּ.

מִיַּיִבֵּר חֲרָף כָּל אֲשֶׁר בֵּינֵנוּ
 וְחֲאָקִי, בְּעֵינָיו, הָיָה לְדָרְאוֹן ;
 נֶאֱנַח עַל הַחֵן הַקְּדָמוֹנִי
 שֶׁל בְּגַד שְׂרִיּוֹן.

מִיַּיִבֵּר בּוֹ לְזָהָב בּוֹ יִשְׁעָה,
 אֵף יֵצֵר לֹו נוֹרָא עֲדִי-עַד בְּלָעָדָיו ;
 מִיַּיִבֵּר הָיָה בּוֹ הַזְּנֵה וְהַזְּנֵה
 מֵאֶלֶף עַד תּוֹ.

מִיַּיִבֵּר צִיבִי, אַחַר אֶת זְמַנּוֹ,
 גֵּרַד אֶת רֵאשׁוֹ וְהִמְשִׁיף לְהַגּוֹת ;
 הַשְּׁמַעַל, וְתָלָה בְּנוֹרָק אֲסוֹנּוֹ,
 וְהוֹסִיף עוֹד לְשִׁתּוֹת.

עברית: אליעזר ד. פרידלאנד

„המגיד“ וראשית התנועה הלאומית

מאת ד"ר יצחק ברזילי

רבים ורציניים היו ליקויי „המגיד“. לקויה היתה לשונו, ולא רבה ההבנה שהראה לענינים שבספרות. משכילי הזמן טענו גם נגדו שהטפתו להשכלה לא היתה די גמרצת, ושבדרך כלל עמד לצד החתיים המשמרים ולא לצד המתקדמים. תהא דעתנו על ליקוייו מה שתהא, בדבר אחד לפחות עלה „המגיד“ שכם אחד על כל העתונים העברים בני זמנו, והוא: בנאמנותו הגדולה לרעיון הלאומי, ובתרומה הרבה שתרם להפצתו ולהחדרתו בקרב העם. לא היה רעיון או מפעל לאומי, שעלו באותו זמן של גישושים וחפשי דרך ראשונים, אשר לא סופר עליהם מעל דפיו. כיוון לאומי זה, בו נקט העתון, היה בלי ספק תוצאת הצטרפותו למערכת של ר' דוד גורדון, אחד העתונאים העברים המוכשרים ביותר של אותו דור, שלבו חדור היה אמונה עמוקה ברעיון הלאומי, ולהפצתו בקרב העם הקדיש את מיטב כוחו וכשרונותיו.

כיוון זה הורגש לראשונה ב„המגיד“ של שנת 1862. באותה שנה התרחשו כמה מאורעות בעלי חשיבות רבה לעתידו של הרעיון הלאומי: הופיע „דרישת ציון“ להרב קאלישר, ו„רומא וירושלים“ למשה הס. ובפרנקפורט ענ"מ נוסדה על ידי ד"ר לוריא „חברת יישוב ארץ ישראל“. שנים מעטות לפני כן (1860), נוסדה חברת „כ"ח“ על ידי יהודי צרפת, ובשנת 1863 פרץ מרד הפולנים נגד רוסיה. מאורעות אלה שימשו גורמים ישירים להבשיל בלבו של רד"ג את האמונה בפתרון הלאומי-הציוני של הבעיה היהודית. אם ספרי אלקלעי וקלישר הביאוהו לכלל הכרת מציאותה של גישה אקטיביסטית וטבעית לענין הגאולה בקרב היהדות החרדית, הרי ייסודה של „כ"ח“ וספרו של הס העמידהו על ההרגשה הלאומית החיה והכרת השותפות עם כלל היהדות העולמית שבקרב יהדות המערב. כשנוסיף על אלה את השאלה של „מתי אעשה גם אנכי לביתי?“ שדמדמה ועלתה בלבות רבים מיהודי פולין ב-1863, נוכח התלקחות היצרים הלאומיים שבקרב הפולנים, עת נתבעו יהודי פולין, בתוקף המסיבות, להודות עם אידיאל לאומי זר להם — והרי לפנינו רקע מאמרו החשוב של רד"ג, „בשובה

(* ראה „בצרון“, חשון - כסלו, תש"ח.

ונחת תושעון“, שאפשר לראותו מבחינות רבות כניסוח ראשון של ההשקפה הלאומית הציונית בזמן החדש⁹⁶.

האמונה שהביע רד“ג במאמר זה, כי הגיעה השעה לעם היהודי לשוב ולכונן את ביתו בציון, מבוססת היתה על הערכה שקולה של כמה גורמי יסוד שפעלו אז בזירה הבינלאומית, וכן של גורמים חדשים שעלו בקרב יהדות אירופה המערבית.

הבין גורדון, שמפעל לאומי יהודי, למען יצליח, מן ההכרח שיקדם לו מצב מדיני נאות באירופה, והלך רוח ליברלי אוהד שאיפות אלה בקרב חוגים בעלי השפעה בחברה הלא־יהודית. ושני תנאים אלה נראו לו כמצויים או כפועלים בכיוון הרצוי. האימפריה התורכית נמצאה זה עשרות בשנים במצב של התפוררות גדלה והולכת, ומאידיך הלכה השפעתן של אנגליה וצרפת, גם באירופה וגם מחוצה לה, וגברה. אירופה כולה היתה תוססת וקודחת בחום ההתעוררות הלאומית העמוקה, ועלידה נודעה גם הבנה גדלה והולכת לגורלו הלאומי הטראגי של עם ישראל.

גם במחנה ישראל ניראו אהות מבשרי טוב. עלתה עשורה יהודית במערב, בעלת השפעה וכה בכלכלה ובמדיניות האירופית, ובתוכה התבלטו יחידים נעלים כמונטפיורי, כרמיה, הרוטשילדים, אברהם כהן ואחרים, שהכריזו בפומבי על הרגשת הקשר שלהם לכלל האומה ושאיפותיה. נוסדה חברת „כי“ח“ בצרפת, ונעשו הכנות לייסד חברות דומות באנגליה, איטליה, אוסטריה וגרמניה עם תכניות פעולה נרחבות למען היהדות העולמית — בכל אלה היה משום עדות ברורה להרגשת אחריות עמוקה לגורל האומה, שנתעוררה בקרב חוגים יהודיים שנתרחקו לכאורה מיהדות המסורת.

במאמר זה לא הציע עדיין גורדון כל תכנית מעשית. אף לא הדגיש דחיפות הענין, אלא פנה ליהדות הדתית, שתשתחרר מההשקפה הפסיבית שלה על הגאולה, וליהודים הנאורים, שלא „ימכרו בכורתם בנויד ערשים“ ושלא יתביישו ביהדותם ובשאיפותיה הלאומיות, שהגן בהתאם לרוח הזמן ומגמותיה העמוקות והכלליות ביותר.

להד חזק לא זכה המאמר. אף נסיונותיו המעורפלים של הד“ר לזריא עלו בתוהו ולא הביאו כל פרי. לא הועילה העברת „החברה לישוב א“י“ מפרנקפורט לברלין, בה תלו הלאומיים תקוות מרובות, וכן נשאר ללא תוצאות מאמריהם מלאי האמונה ובשבח הרעיון הלאומי של אלקלעי וקלישר. ההתנגדות לתכניות אלה מטעם הישוב הישן, שנבעה בעיקר מחשש למיעוט הכנסות „החלוקה“, ויחסה הצונן של „כי“ח אליהן — עזרו לא מעט לרפות את הידים. אולם בראש וראשונה יש לתלות את קולר הכשלונות הראשונים

ברוח הזמן. לא איכשר דרא. חזקות מדי עוד היו התקוות שתלו היהודים כמעט בכל ארצות אירופה, לרבות ברוסיה, ברוח הסובלנות והקידמה של המאה ה-19, ועמוקה מדי היתה האמונה בהשכלה ובשינויים היסודיים שחוללה ושעתידה עוד לחולל בטבע האדם. בעיני היהודים החרדים היו התכניות הלאומיות האלה בבחינת דחיקת קץ חצופה, ובעיני הנאורים — התכחשות לרעיונות הקידמה ונסיגה לאידיאל פרימיטיבי שאבד עליו כלח.

לא עברו אלא שנים אחדות ורד"ג העלה את השאלה מחדש, ובצורה יותר חריפה ומעשית, בשורת מאמרים בשם "דבר בעתו", שהופיעו ב"המגיד" של 1869. מה שגרם לחידוש הדיון בבעיה היתה ההתקפה הגלויה של המתקנים הגרמנים על האמונה הלאומית, שמצאה את ביטויה בכמה החלטות שנתקבלו באסיפות קאסל ולייפציג. באסיפת קאסל הוצע להרחיק את כל התפילות שיש בהן זכר לירושלים, לבית המקדש ולבחירת ישראל⁹⁸. כתוצאה מזה נתמנתה בפרנקפורט ענ"מ ועדה מיוחדת שערכה סידור תפילה חדש. לסידור זה הקדים גייגר הקדמה, בה הדגיש שהאידיאל היהודי בהווה הוא התאחדות כל בני אדם להיות לגוי אחד. משום כך אין עוד לאמונה בשיבת ציון והחזרת העבודה כל אחיזה בחיינו, וכשאנו נושאים תפילות אלה על שפתנו, הננו מזכירים שם שמים לשוא, "בידענו ברור כי שקר מוחלט הוא"⁹⁹.

אולם היו גורמים נוספים, יותר דחופים ונמרצים. ב-1866, בזמן מלחמת פרוסיה-אוסטריה, עבר גל פרעות על יהודי בוהמיה וארצות הדונאו האחרות. "נעשו תועבות גדולות ונוראות מאד נגד אחינו בני ישראל שם. שרפו, בזו, חמסו והרגו, הכו ולא חמלו, חרפו וגדפו את היהודים"¹⁰⁰. באותן השנים גברו גם הגזרות והרדיפות על היהודים ברומניה, וכן החרף המצב הכלכלי בליטה וברוסיה, והביא אתו מצוקת רעב קשה לאלפי יהודים. רדיפות אלה העלו על הפרק את בעיית ההגירה.

מאמרו זה של רד"ג נכתב איפוא על רקע של מתחים כלכליים וחברתיים, וזעזועי אכזבה ראשונים שזיעזעו את האידיאולוגיה של ההשכלה. כבמאמרו הקודם, כיוון אף עתה רד"ג את דבריו נגד שני אנפי היהדות, שכל אחד מטעמים משלו התכחש לרעיון הלאומי: למתקנים המתבוללים מצד אחד, ולאדוקים מקדשי תורת "שב ואל תעשה" מצד שני. ברעיון התעודה של המתקנים, אשר בשמו חייבו את הפיזור היהודי ושללו את רעיון שיבת ציון, ראה רד"ג לא רק תפיסה מסולפת של ההיסטוריה היהודית ויעודה, אלא גם סילוף שחצני של מהלך ההיסטוריה האירופית בכלל. הדעה שעל היהודים להשאר מפוזרים בין העמים. כדי להביא להם, כביכול, את ברכת הדעת והמידמה הריהי פרי הנחה

המגזימה את כחה של התשפעה היהודית במהלך ההיסטוריה המודרנית. מה שהביא את הזמן החדש בקורות אירופה, טען רד"ג, היו בעיקר שני גורמים: המהפכה הצרפתית והתפשטות המדעים, ואילו „הריפורמיים האלה עושים שקר בנפשם וחפצים להשלות גם אחרים באמרם כי בני ישראל לבדם השכילו את כל העמים כהיום הזה!... כמה מאות שנים ישבו אחינו בני ישראל באשכנז, צרפת, אנגליה ודומיהן, האם השכילום בינה? האם עזבו העמים אמונתם וקבלו אמונת ישראל עליהם לפי היעוד הישראלי של הריפורמיים?“ זה ועוד: טוענים חסידי הריפורמה, כותב רד"ג, נגד מצוות התורה שבניגוד לרוח הזמן הן. נניח שכך, אולם, שואל הוא, האם גם יעודנו הלאומי, „קיבוץ גלויותינו והשבת שבותנו לארץ קדשנו“, בניגוד לרוח הזמן הוא? הלאומיות הנה הכת האדיר ביותר בקורות אירופה של הדורות האחרונים: בשמה נלחם נפוליאון לצד איטליה נגד אוסטריה; למענה נלחמו עמי אירופה לשחרורן של יון, סרביה, רומניה; ובשמה נלחמה הונגריה נגד אוסטריה, ופולין נגד רוסיה. „ומדוע זה יגרע חלקנו גם אנחנו בני ישראל להחזיק בכל לב ונפש במעוז תקותנו ויעודנו... שישוב לנו כבודנו אשר גלה ממנו?“

כן נלחם רד"ג בטענה אחרת שטענו אז, והמשיכו לטעון שנים רבות אחר כך, מתנגדי הלאומיות היהודית, והיא: שלאומיות זו היא בניגוד לשאיפות ההשכלה ואהבת המולדת. „בכל האהבה לחכמה ומדע ולארץ המולדת“, השיב רד"ג, „הלא יוכל העברי גם לשאת עיניו אל הר קדש זה ציון ולהעלות על זכרוננו את קדושת עמו בימי קדם ולאמץ לבו בתקוה הנעימה מקבוץ גלויות להיות עוד לגוי גדול ונכבד בין עמי תבל בבוא המועד הנכון“⁴⁰. באותה חריפות והחלטיות דן רד"ג בהשקפה הניסית של הגאולה, אשר בשמה כביכול נימקו רבים מהחרדים את התנגדותם לרעיון הלאומי. „הבלים אלה“, כותב הוא בזעם, „אין להם שחר ויסוד מוסד בספרי ודעות חכמים... אמונת שוא כזו כבר הסבה רעות רבות ואיזמות לעם ישראל במקומות שונים... רק בדרך ישרה באופן הטבעי בתהלוכות קורות ימות עולם ישע יהודה וישיב ה' שיבת ציון“⁴¹. רד"ג סיים את שורת מאמריו בקריאה למנהיגי „כ״ח“ ולראשי יהדות אנגליה, שבמקום גישתם הפילנתרופית, ינקטו בעמדה לאומית-ציונית ברורה, ויעמידו במרכז פעולותיהם את ישובה של ארץ ישראל“⁴².

תוצאות ממשיות ישרות לא היו גם למאמר זה. הפנייה לכרמיה, שיקרא „הקריאה הקדושה... לקיבוץ פזורינו על ידי התיסדות קולוניות בארץ הקדש לעבודת האדמה“, נשארה ללא תגובה. אילו אף התליטה „כ״ח“ על עמדה יותר חיובית לרעיון של ישוב חקלאי בארץ ישראל, הרי בתנאי הזמן לא

(40) שם, XIII (1869), ע' 221-25.

(41) שם, גליון 33.

(42) שם, ע' 269-70.

יכלה לעשות דבר למען הגשמתו. כי בינתיים נסתבכה צרפת במלחמה נגד גרמניה, והקשר שבין הקיבוץ היהודי בה ויהודי מזרח אירופה נפסק. אך לולא גם פרצה המלחמה, ברור היה שאין לצפות לפעולות ציוניות מצד העשורה היהודית בצרפת או באנגליה. עמוקה מדי היתה אמונתם בתרבות אירופה ובעתיד המזהיר הנכון ליהודי כל הארצות כשתרבות זו תיעשה לנחלת הכלל. יותר מדי רציונליסטים ואנשי מעשה היו — שיתיחסו ברצינות לרעיון של ישוב חקלאי יהודי בארץ ישראל כפתרון לבעיה היהודית. אמנם דבר כרמיה על נאמנות היהודים לזכר ציון, «שירושלים היא עיר הנצח...» היא הרעיון הקדוש והנשגב אשר בכתו היינו כלנו בני אב אחד», אך מאידך העיד בעצמו שנאמנות זו אינה אלא ענין שבסנטימנט היסטורי, שאין בו כדי לחייב את נושאו לאיזה שהם מעשים. «הן לא יעלה על לבבכם לעזוב עתה את מולדתכם היקרה וללכת לירושלים להשתקע שם»⁴³. באותה רוח של לאומיות יהודית ועמניטורית ורוחנית דיבר גם אלברט כהן, שהביע מצד אחד את «תקותו התזקה לראות עוד את ירושלים עיר הקודש בתור מקום ההצלחה והאשר כאשה ראוי לה», ומצד שני שאל: «מדוע לא יתאחדו עמנו העמים להיות בעזרתנו לבנות בית התיכל לאהבת האדם ולבוא בברית כל העמים יחדו?»⁴⁴ כבר אז ברור היה לרד"ג, שאין לצפות לאורינטציה לאומית ציונית מיהדות זו, אולם הוא פנה אליה מטעם פשוט, כי כתובת מנהיגות אחרת לא היתה בנמצא אז, רק עם התעוררות התנועה הלאומית בקרב יהודי מזרח אירופה יצא בבקורת גלויה נגד אפיה הבלתי ציוני של «כי"ח»⁴⁵.

כאמור לא היו תוצאות ממשיות למאמר, בכל זאת לא היה חסר חשיבות. אט, אט החלו הרעיון הלאומי וענין ישוב ארץ ישראל לקנות להם זכות אורח בעתונות העברית. גורדון עצמו לא פסק מלהטיף להם. ב-1870 פירסם שורת מאמרים חדשה בשם «עוד דברים אחדים על דבר היעוד הלאומי של עם ישראל», במ חור להתווכח עם אלה שניסו לתת מובן רוחני לרעיון הגאולה, ומתוך הסתמכות על הכתובים הוכיח שהאמונה במשיח ובגאולה — ארצית היא ביסודה⁴⁶. כן פירסם מאמרים לאומיים נוספים בשנה הבאה⁴⁷. על ידו החרו החזיקו הרבנים אלקלעי וקאלישר, שבעיקר רצו לזכות בשיתוף פעולתה של היהדות החרדית. משום כך הרגיעו את אדוקי ירושלים, «כי החלוקה תשאר להם במקומה ולא תחסר כמלוא נימה»⁴⁸, ואת היהדות בכלל — שאין בגישה המעשית כל סתירה ליהדות המסורת, כי «הישועה תלויה בישוב הארץ...»

(43) שם, XIV (1870), גליון 24.

(44) שם, הוספה לגליון 27.

(45) שם, XXIV (1880), ע' 396.

(46) שם, XIV (1870), גליונות 4-5.

(47) שם, XV (1871), גליונות 15-8, 48.

(48) שם, ע' 321.

וישוב הארץ תלוי במלמד הבקר, כי אין ישוב בלי עבודת האדמה”⁴⁹. עידוד מה אפשר היה גם לשאוב מכמה מעשים שנעשו או בארץ: בשנות הששים הלכו ונבנו השכונות הראשונות בירושלים שמחוץ לחומה. ב־1870 נוסדה מקוה ישראל, וב־1874 נקנתה אדמת מוצא. אולם לא היה בכל אלה כדי ליצור בסיס לפעולה יותר רחבה, ולנטוע אמונה במעשיותו של הרעיון. משום כך נכשלה גם התכנית של „מזכרת משה“ — תכנית של מפעל התישבותי בארץ על שם מונטפיורי בקשר עם יום הולדתו התשעים (1875).

בעיית ישוב הארץ עלתה מחדש על הפרק ב־1876. אותה שנה הופיע באנגליה הרומן רב ההשפעה „דניאל דירונדה“, בו כתבה המחברת ג'ורג' אליוט בחום נפש על אפשרות שיבת היהודים לארץ ישראל. נתפרסמה או באנגליה גם חוברת אחרת בשם „אור חדש על בעיית המזרח“, בה הציע המחבר לייסד מדינה יהודית בארץ ישראל⁵⁰. אולם יותר מאלה היכתה גלים בציבור היהודי והלא־יהודי הצעתו של ה. גדליה (H. Guedalla) בן אחותו של משה מונטפיורי, בדבר קניית ארץ ישראל מתורכיה תמורת החובות שהיתה חייבת למלוויה הבריטיים⁵¹. „הבשורה ההיא“, כתב המו”ל, „עשתה רושם גדול מאד בכל העולם כלו... לפי דעתנו לא ענין ריק הוא הענין הגדול והנשגב הזה אשר התעורר עתה בצאת השנה... לרגלי הסכסוכים הנוראים המתרגשים כעת בתוגרמה האירופית ולרגלם אולי גם בארץ הקדושה”⁵². התלהבות „המגיד“ לתכנית זו עוררה את זעמו של בריל, עורך „הלבנון“, שיצא בדברים חריפים נגדה. גדליה פירסם אז מאמר ב„המגיד“, ובו הכחיש כי היה עם לבו „לקנות את ארץ הקדש ולהושיב שם יהודים מאירופה“. כל השתדלותו היתה רק שתורכיה תמסור לו, כב־כח בעלי החובות, „כברות ארץ בסוריה ובתוגרמה האירופית בתשלומי שטרותיה במחיר קצוב”⁵³. אם היה אפילו שמץ של ממש בכל התכניות האלה, הרי הושם לאל על ידי הסתבכות תורכיה במלחמה נגד רוסיה (1876-7).

בינתיים, ובאמצע שנות השבעים, החלו נראים סימנים מבשרי רע ליהדות ברוסיה ובמרכז אירופה. חרב הגירושים והפרעות תלויה היתה זה מזמן על ראשה של יהדות רומניה, אולם צרה זו נראתה בעיני יהודי יתר הארצות כמקומית בלבד, ולא היה בה כדי להחליש את תקוות השויון הגמור שמילאו עוד אז את לבותיהם. ב־1873 נתקבל ברוסיה חוק צבא חדש על פיו הושוו היהודים בענין השירות בצבא עם יתר התושבים. רבים ראו בו משום צעד ממשי ראשון להשתלבות היהודים בחיי המדינה, ובשל כך נתעוררה התקווה

49) שם, XVI (1872), ע' 25.

50) שם, XX (1876), ע' 276.

51) שם, עמ' 302-303.

52) שם, ע' 319-320.

53) שם, ע' 420.

לפתיחת פנים רוסיה להתישבות יהודית ולשויון אזרחי מלא. כה רבות היו התקוות שתלו בחוק החדש, עד שהמנהיגים החלו להזהיר נגד ההגירה מרוסיה לחוץ לארץ⁵⁴. האכזבה לא אחרה לבוא. ב־1876 פתחה העתונות הרוסית בתעמולת שנאה ארסית נגד היהודים. הם האשמו בהשתמטות מחובת הצבא ובניצול מחפיר של הארץ⁵⁵. באותו זמן גברה גם שנאת ישראל בגרמניה⁵⁶. אולם, למרות אותות מבשרי רעה אלה, פעלה עוד בחיים המדיניים המסורת הליברלית ביחס ליהודים משנות הששים. משום כך הצליחו באי־כח היהודים לקבל את הסכמת צירי הקונגרס בברלין (1878) להכנסתו של סעיף מיוחד בדבר שויון היהודים לחוץ השלום של סרביה, רומניה ובולגריה כתנאי מוקדם לעצמאותן. מן הראוי להעיר, שנוכחותו של דיזרעלי, ראש הממשלה הבריטית, בקונגרס זה, והתפקיד החשוב שמילא בו, עזרו לא מעט להכריע דעת הצירים לטובת הצעה זו. אך לא עברו ימים רבים ונתברר שתקפה לא היה אלא על גבי הניר. רומניה השתמשה בכל מיני תככים ואמתלאות והתחמקה ממילויה. ואילו בגרמניה התרבותית החלו באותה שנה להשמיע מעל במת בית הנבחרים דברים גמרצים נגד ״מלווי הריבית היהודיים... המוצצים דם הלווים והאכרים״⁵⁷. כעבור שנה נתארגנה שם, בראשותו של הכומר שטקר, הליגה האנטישמית. שפתחה בתעמולה נרחבה נגד היהודים והיהדות. ברקעה של האנטישמיות הגרמנית פעלו בעיקר, על־יד השנאה ההיסטורית ליהודים, גורמים בעלי אופי כלכלי. בייליונים הפרנקים של דמי פיצויים, שסחטה גרמניה מצרפת בעקבות נצחונה משנת 1870, לא יכלו למנוע בעד המשבר הכלכלי החמור שהחריף בארץ. בעקבו של זה גברו המתחים ואי השקט הסוציאליים, וכתגובה על כך נעשתה הממשלה יותר ויותר זיותר שמרנית. לא קשה היה בתנאים כאלה למצוא ביהודים את השעיר לעזאזל, ולהצביע עליהם כעל האשמים בכל. גורמים כלכליים־חברתיים מילאו גם כן תפקיד יסודי באנטישמיות הרוסית. שחרור מליונים של אכרים משיעבודם הפיאודלי, ותהליך תיעוש הארץ, העלו כחות סוציאליים עצומים שאיימו על המשטר הישן. משנות הששים והשבעים גברו הלכי הרוח האנרכיסטיים והניהיליסטיים בקרב הנוער. ב־13 למרץ, 1881, נרצח הצאר אלכסנדר השני, וכששה שבועות אחרי כן פרצו פרעות ביהודים בכל נגב רוסיה.

כידוע היוו פרעות 1881 מיפנה יסודי בגורלה ההיסטורי ובמחשבתה הלאומית של יהדות רוסיה. חלקים ניכרים מהאוכלוסיה היהודית, ובעיקר בני השכבה החברתית העליונה והאינטליגנציה, הועמדו פתע בפני הרס גמור של

54) שם, XVIII (1874), ע' 47, 121, 155'6, 397'8.

55) שם, XIX (1875), עמ' 44'5, 76, 156'8, 172, 233, 243.

56) שם, XX (1876), עמ' 28'9, 38.

57) שם, XXII (1878), ע' 401.

יסודות השקפתם האינדיבידואלית והחברתית. שינוי זה הורגש גם בספרות, שהחלה תוהה על עברה ועתידה.

„המגיד“ לא עבר משבר זה. המיפנה שחל בכיוונו, קדם בשנה שלימה ל„סופות הנגב“, והיה בעיקר תוצאת שנאת ישראל בגרמניה, שפשתה בכל חוגי העם, ומצאה לה אף מחקים נאמנים באוסטריה-הונגריה, ואפילו בצרפת. שנאה זו, שהלכה ונעשתה זעזומת פנים יותר ויותר, וגילתה סימנים של פסיכוזה חברתית עמוקת שרשים, היא היא שהביאה את רד"ג למסקנה, שלא יתכן כל פתרון אחר לבעיית היהודים אלא הציוני. כידוע הגיע רד"ג למסקנה זו עוד בתחילת שנות הששים, אולם המציאות ההיסטורית היהודית נראתה אז כמכחישה אותה וכפועלת בכיוון ההפוך. זה ועוד: אם הטיף גורדון ללאומיות ציונית בשנות הששים, הרי הנמקתה היתה רוחנית-תרבותית בעיקר, והיא: להציל את האומה ותרבותה משינוי ההתבוללות המאיימת. ואילו עתה, בוספה על זו הדאגה העמוקה לקיומה הפיזי של היהדות, שסכנת השמדתה נעשתה מוחשית וכללית כמעט.

עוד ב-1880, כמעט שנה לפני פרעות רוסיה, כתב רד"ג: „כל השאלות נסוגו אחר אצלנו ושאלת ישוב ארץ ישראל לקחה מקומן“⁵⁸. משום כך ראה ב„הרחבת גבול התקוה ביעד הלאומי בקרבנו את אחת מהחובות הקדושות המוטלות על מוציא אור מכתב עברי“. „חובתנו היא“, הכריז „ונעשנה“⁵⁹. ומאז ועד מותו, בחודש מאי, 1886, הקדיש את כל כחו וכשרונו הספרותי לרעיון הלאומי. סולקו מהעתון המאמרים והדיונים המרובים בחכמת ישראל, נצטמצמו גם המאמרים הארוכים על המדיניות האירופית, ובמרכזו הועמדה ההטפה לישוב ארץ ישראל ומסירת החדשות על התנועה הלאומית ומעשיה בגולה ובארץ ישראל. לא היתה איוו פעולה לאומית שהיא, ותהא הפחותה ביותר, שלא סופר עליה ב„המגיד“. רד"ג עצמו, שלאחר למעלה מעשרים שנה של עורך בפועל, נעשה, ב-1880, עורכו הרשמי של „המגיד“, גילה באותן השנים את כל מרצו ומסירותו. כשרונו הפובליציסטי השיג גובה, עמקות וחרירות. לשונו נעשתה שוטפת, עשירה וטבעית, ועולם רעיונותיו נתעמק. נראה היה כאילו כל שנות חייו הקודמות בבחינת הכנה היו לתביעת השעה ההיסטורית. הוא לא היסס עתה, ומאחר שהגיע למסקנתו הציונית נשאר נאמן לה בכל נימי נפשו עד אחרון יומו. ואל תהא נאמנות זו קלה בעיניך. אפילו במחנה העברים, היא היתה נחלת יחידים בלבד, ואילו הרוב מפוכח היה ומעשי. או שפסח על שתי הסעיפים או שהתנגד לה. כך, למשל, היה בין המהססים יהל"ל, שאחרי כן נעשה לחובב ציון נלהב. הוא חייב אמנם עצמאות לאומית יהודית, אולם מחשש לאבדן

58 שם, XXIV (1880), ע' 214.

59 שם, ע' 296.

הישגי ההשכלה בארץ ישראל, ביכר עליה את אמריקה⁶⁰). מתנגד ללאומיות הציונית היה סוקולוב הצעיר. בהתלהבות נעורים הרים על נס את תעודת ישראל בין העמים שטרם נתמלאה, ומיצר היה להשכלה פן תאבד „בחק העצלות והבערות אשר בו כל בני ארצות המזרח הוזים שוככים“⁶¹). בכלל חשב „כי לא נחוי... לדבר מישוב ארץ ישראל בימי הועם והמהומה... וכי בני ישראל אינם נזקקים לצרות להעלות על ידן את זכרון ארץ קדשם בלבם“⁶²). שונה היתה דרכו הלאומית-ציונית של שמעון ברנפלד הצעיר. לאחר שעמד כמה שנים לצדו של רד"ג בהטפה לאומית, התפכח מהתלהבותו. עת נכנסה התנועה לשלב יום הקטנות האפור ורבו קשייה. אז החל מגלה מומים בה, ומבקרה על יחסה השלילי, כביכול, להשכלה, ועל שאיפתה לבודד את היהדות. ריכוז יתר של כוחות האומה בענין ארץ ישראל, טען, מפנה תשומת הלב מצרכי האומה בגולה, ועלול, בסופו של דבר, להביא שואה על היהדות. דוגמת אלה שנגרמו על ידי התנועות המשיחיות של הדורות שעברו. ארץ ישראל, הוסיף לטעון, היתה מאז ומעולם סלע-מחלוקת בין עמים שונים, וכך תהא גם בעתיד. איך אפשר, איפוא, לתלות בה תקוות עם שלם?⁶³ היסוסים ותמורות כאלה לא ידע רד"ג. הוא היה בין היחידים בדורו שהתמכרותו לרעיון היתה שלימה וללא כל סייג. מאמריו הלאומיים המרובים מאותן השנים מזהירים בשנינות לשונם וחרירות הגיונם, לזהטים באמונה עמוקה, וזרועים ניצוצות נבואיים של פרוג-נוה היסטורית.

רובי תורתם נתישנו, כמובן, בימינו ומטבעתם הראשונית נשתחקה מרוב שימוש, אולם לא למותר יהא לעמוד עליהם בקצרה, שכן בצירופם המלא, מעלים הם לפנינו השקפה לאומית אחידה, שחותם של ראיית דברים ראשונית בה.

נגד כל ממעטי דמותה של היהדות, ויהא בשם מונותיאיזם דתי או קוסמופוליטיזם חולוני, הכריז רד"ג שנה ושלוש כי עם אנחנו שרק יעוד אחד לפניו, היעוד הטבעי הטבוע בכל יצור חי: לחיות ולהיות הוא עצמו. מטרנתו אינה להכשיר עצמנו לשליחויות וליעודים אלא „הקיום החומרי והרוחני שלנו... המטרה הראשונה של כל יציר נברא היא קיומו“⁶⁴). שר האומה הוא שהטביע בנו יצר קיום זה ואין אנו בני חורין להפטר ממנו, כי „חפץ חפשי ישנו רק לאיש פרטי אבל לא לעם שלם“⁶⁵). איוולת היא איפוא לחשוב שההתבוללות

(60) שם, XXV (1881), ע' 322-3.

(61) שם, ע' 227.

(62) שם, XXVI (1882), ע' 238.

(63) שם, XXIX (1885), ע' 373-4, 381-2, 389-90, 398-9.

(64) שם, XXVII (1883), עמ' 386.

(65) שם, XXVI (1882), ע' 25.

תפתור את בעיית האומה. „בני עמנו לא יכלו להתבולל בין העמים גם אם היו חפצים“⁶⁶.)

עיקר מאמציו של רד"ג באותן השנים מכוון היה להחדיר בלב העם את הלקח ההיסטורי של המאורעות הטרגיים. חשש, פן עם עבור ימי הזעם, תפוג המתיתות והכל ישוב לכשהיה⁶⁷. שנאת ישראל, הורה, לא תופעה מקרית וחולפת היא. נצחית הנה ולא תעבור „עד הימים שעליהם נבאו חזוי עליון“⁶⁸. „מה שקרה לבני עמנו עתה בסוף המאה התשע-עשרה... יקרה גם אחרי עבור אלף שנים“⁶⁹. נגד אלה שאזנם היתה תמיד קשובה ל„מה יאמרו הגויים“, ושטענו נגד הלאומיים כי בהכרזותיהם מלבים הם אשה של שנאת ישראל, השיב רד"ג שהאנטישמיות קדמה לעלייתה של התנועה הלאומית⁷⁰, ושכלל פועלת היא מבלי להשגיח במעשינו ובהתנהגותנו. מה שלא נעשה לא יזכנו בעיני שונאינו. „לשוא נתחרה להדמות להם בכל דבר. לשוא נתאמץ למחות כל זכרון לאומי מלבנו. אף אם נאכל אתם מקערה אחת ונתבייש בשם ישראל הנקרא עלינו, נשאר יהודים בעיניהם עד סוף כל הדורות. תמיד יחשבונו לגרים וצוענים“⁷¹. אפילו „אם יתלילו היהודים את אמונתם לא תועיל להם מאומה לא באשכנז ולא בארץ אחרת“⁷². „כאשר בלתי תצויר אחדות גמורה בין אש ומים, כן מן הנמנע שיתאחדו העמים עם ישראל באחדות והבנה נאמנה“⁷³.)

בניתוח הרקע של שנאת ישראל הדגיש רד"ג את היסוד הכלכלי, אולם לא העמידה עליו בלבד, כשם שלא העמידה על היסוד הדתי או התרבותי בלבד. מכיון שכך, ברור שאין האובייקט שלה שיכבה זו או אחרת שבעם היהודי, אלא כל העם כולו. ואם פגעה עתה בעניים, „הנה ימים באים וידעו גם עשירינו וגדולינו כי כל עמלם לא יעמוד למו להשכיח את אויבי ישראל את צור מחצבתם גם הם. אז יראו גם הם כי למרות עשרם או חכמתם הם בעיני רוב שכניהם גם כן כצוענים... אז יזכרו את עמם ובור ממנו נקרו“⁷⁴. נבואה נזרקה מפיו: „בפרוץ הסער לא יבדיל ההמון בין יהודי חכם ועשיר לסכל ועני“⁷⁵. וכשם שאובייקט השנאה הוא כל העם היהודי, כן כללי הנהו סובייקט השנאה. כמעט דור שלם ויותר לפני ביאליק, ברנר, שופמן, אורי צבי גרינברג ואחרים, טען גורדון ששנאת ישראל אינה רק נחלת ההמון הפשוט, אלא טבועה היא

(66) שם, ע' 334.

(67) שם, ע' 117-20.

(68) שם, וו XXV (1883), עמ' 81-2.

(69) שם, וו XXV (1881), ע' 178-9.

(70) שם, וו XXIX (1885), עמ' 1-2.

(71) שם, ע' 84-5.

(72) שם, ע' 101.

(73) שם, וו XXVII (1883), ע' 399.

(74) שם, שם.

(75) שם, וו XXV (1881), עמ' 178-9.

בעמקי לבם אף של ליברלים וסוציאליסטים. „גם הטובים והישרים שבהם אשר לא ירדפנו ולא ירוקו בפנינו, אומרים בלבם וגם בפיהם: די לכם אם ננית אתכם לשאוף ארץ ארצנו ולחיות ככל האדם, אבל לעולמי עד לא תדמו ולא תשוו אלינו, כי גרים אתם, אויאים הנכם ואין לכם ארץ מולדת במלוא מובן המלה“⁷⁶). משום כך איולת היא לחשוב ששינויים סוציאליים או פוליטיים בארצות אירופה עלולים להביא שינוי יחס לעם היהודי“⁷⁷). המסקנה ברורה ואחת: אל לנו להשלות עצמנו עוד באפשרות של בניית חיים לאומיים תקינים בארצות העמים. נתנער מאמונת התום לבנות עתידנו על „הציביליזציה, אהבת האדם וכדומה מהמליצות הנעימות ההן“. נפסיק לבזבז כוחותינו „לטובת עמים שלא אהבנו ולא יאהבנו לעולם“⁷⁸). אין לנו דרך אחרת אלא לשוב לארצנו ולחיות חיי עם. מי שלא יעלה ברצון „עתידיים לעלות בשלשלאות של ברזל בהכרח התולדה, אשר הציגה לנו תעודה, שאין אנתנו בני חורין להפטר ממנה גם אם נסרב“⁷⁹).

מתוך השקפות אלה תסתבר לנו התנגדותו של רד"ג, ושל רוב סופרי „המגיד“, להגירה לאמריקה, ולכל מיני פתרונים „טריטוריאליסטיים“ שהוצעו אז⁸⁰). מלבד לסכנת ההתבוללות שם, אין ערובה בידינו, טען רד"ג, שגם שם לא תפרץ שנאת ישראל כמו בארצות אירופה“⁸¹).

אמונה לאומית זו הפכה עתה לרד"ג לקנה-מידה עליון על פיו העריך כל תופעה ומאורע בחיי האומה. היא למדתו להציץ לתוך גשמתם של הדברים ולהעמיד לעמוד הקלון כל גילויים שבהתרפסות והתכחשות לאומית. כך יצא במאמר שנון וחריף נגד מנהיגיה של יהדות הונגריה, שלאחר תום משפט עלילת הדם הנורא בטישא עשיר (1882) פנו בקול קורא לקיבוצי ישראל שמחוץ להונגריה לא לאסוף כספים לטובת נפגעי עלילה זו, כדי „שלא נתקוטט במשנאינו ולא נמשוך עלינו עיני עם הארץ“. כנראה לא בלי יסוד הרגיש רד"ג שמאחורי טעם תמים זה הסתתרה אמת יותר שפלה, והיא: הרצון להוכיח „שאין בני ישראל ערבים זה לזה“, ושאין כל קשר בין יהודי הונגריה ויהודי הארצות האחרות. „ומה תעשו, אפרתים נכבדים, מאדיארים בעלים“, פנה אליהם במרירות, „אם תצאו בראש גולים כאחינו הרוסים? האם גם אז לא תנעם לכם התיחסות ביניכם ליתר אחיכם? או האם לא תאמינו עוד כי אך יהודים, ר"ל צוענים, הנכם בעיני עם הארץ. ולעת מצוא לא יזכרו לכם הכנעתכם ושפלותכם, לא

(76) שם, VII (1883), עמ' 385.

(77) שם, עמ' 81-2.

(78) שם, עמ' 399.

(79) שם, VI (1882), עמ' 25.

(80) שם, XV (1881), עמ' 272, 322. השוה גם י. כהן ונ. מ. גלבר קיצור תולדות

הצינוח (ירושלים, 1956), ע' 47.

(81) המגיד XXV (1881), ע' 281-2, XXVII (1883), ע' 34.

יזכרו כי השפלתם את עצמכם ללקק ידיהם ולנשק כפות רגליהם? האם תאמינו כי בזאת, כי תקשיחו לבכם מאחיכם תזכו את ארצכם בעיני עם הארץ? לא יארכו הימים ותראו משוגתכם”⁸²). היו אלה, מוסיף רד”ג, אותם המנהיגים, „אשר ביום שבות זרים חיל אחינו בצפון וכל לב נמס לשמע צרותיהם... לא ידעו בושת ואמרו בגלוי: אין לנו חלק בישראל ולא לנו לתמוך בידי אנשים אשר לא מארצנו המה, נבלה כזאת עשו רק המה!“⁸³).

לאומי ציוני היה „המגיד“ מראשיתו, אולם עתה, מסוף שנות השבעים ועד מותו של רד”ג, נעשתה האמונה הלאומית הרוח המפעמת בכל מאמריו כמעט. בשמה נבדקה כל האידיאולוגיה של ההשכלה, בשמה הטיפו לספרות עברית לאומית, שקיומה לא יהא רק בזכות הלשון העברית אלא בזכות היותה משקפת את חיי האומה על צדדיהם השונים, ובשמה תבעו שינוי מערכות בחינוך היהודי, וקביעת עמדה ברורה במלחמת היהדות על זכויותיה בגולה.

כנגד הדבקים בהשכלה שהאשימו את הלאומיים בנסיגה מאידיאליה, ענה רד”ג שיש השכלה ויש השכלה. אם נסיגה כאן הריהי רק מההשכלה המוליכה להתבוללות „ולהתרחקות ממקור מחצבתנו למען מצוא חן בעיני משנאינו ומנדינו“, אך לא מן „ההשכלה האמיתית, השכלת ישראל, המביאה להכרת ערך עצמו, השכלת כל חכמה ומדע שיש בכחה לטהר ולצרף את הנפש מכל חלאה ומכל מדה רעה, ונשחתה“⁸⁴). מאורעות הדור האחרון הוכיחו שההשכלה האירופית אינה אלא חיצונית וללא בסיס מוסרי „ובעבורה לא נקריב את אשרם... של אחינו“⁸⁵). ואף כי בדרך כלל „הביאה ברכה אל כל העמים“, הרי בתנאינו המיוחדים בגולה, עלולה היא „להביא אסון נורא על כלל ישראל בתור עם שיש לו יעוד נשגב“⁸⁶). טובת האומה היעודה מוכרחים להיות קנה-המידה האחד להערכתה. זאפילו אם בעקבות שיבתנו לארץ נוכרח לזוותר לזמן מה על ההשכלה, אין בכך כלום. „אחת היא לנו אם במשך חמשים שנה הראשונות לא ידעו שבעים לשונות ולא ילכו לבתי תיאטראות. אנחנו דואגים לחיי עולם של האומה, ומה הם חמישים שנה במנין שנות הנצח“⁸⁷).

לאורה של האמונה הלאומית נבדקה עתה גם ספרות ההשכלה העברית, ונמצאה לקויה בחד צדדיות, בחוסר אידיאליים לאומיים חיוביים, בהתבטלות עצמית, וכריעת ברך בפני כל אלילי נכר. היא עמדה, כמעט עד לדור האחרון, מחוץ לחיי האומה, הטיפה להתבוללות ועל ידי כך הרחיקה העם מרעיון

(82) שם (1883), ע' 256.

(83) שם, עמ' 257.

(84) שם, xxviii (1884), עמ' 411.

(85) שם,

(86) שם, xxvi (1882), ע' 225.

(87) שם, גליון 35.

הגאולה⁹⁸). "היא לא הביטה אל חיינו הפנימיים לתקנם ביחוס רוח לאומנו, אבל בבקורת זעומה צחקו הסופרים והרחיבו פה ולשון לגלות את חרפתנו, והציגו אל עמוד הקלון אי הסדרים אשר בקרבנו לעמת דרכי וחיי העמים"⁹⁹. בשעה שעמי אירופה הקימו להם ספרויות לאומיות מזהירות, דברו סופרינו גבוהה גבוהה על קוסמופוליטיזמוס, ו"הלעיטו את אחינו במליצות נשגבות מעוררות רק גועל נפש". גם חכמת ישראל לא הביאה טובה מרובה לאומה. כבודה במקומה מונח. אבל ענין ליחידים היא, ו"לדרוש מעם שלם שיהיו פילולוגים הוא סכלות מאין כמוה"¹⁰⁰. בעיקר לקויה היתה מבחינה לאומית חכמת ישראל בגרמניה. אותם האנשים, כתב רד"ג על חכמי ישראל בגרמניה, שלענו לאבותיהם "בדבר הפלפולים בביצה שנולדה ביו"ט, כילו ימים רבים בחקירות נפלאות איך היתה תבנית הבגדים שלבש חכם או תנא פלוני, אלא שקראו לחקירה הזאת, חכמת ישראל". לבני הדור החדש הפכה החקירה עיקר, ואילו היהודים היו טפל. הם הפרידו בין יהודים ויהדות, בין ספרות האומה ועצמה ובשרה, "ובעוד שכל אות או קו של חכם קדמון אחד חביב עליהם, ריק לבם משמץ של אהבה לאחיהם, ולבני עמם"¹⁰¹.

על יד התביעה לשינוי ערכין בספרות הושמעה גם התביעה לשידוד מערכות החינוך ומגמתו. "לא משכילים, חכמים ומלומדים צריכים לנו, כי אם יהודים משכילים, חכמים ומלומדים נאמנים לעמם ולדתם". יש להקים מוסדות חינוך שיהיו חדורים באהבה לאומה ולקניניה¹⁰².

עם עבור תקופת ההתרגשות הראשונה, עת מצד אחד רבו הקשיים במ נתקלה התנועה הלאומית, ומאידך גבר לחץ בעיות החיים של יהדות רוסיה; עת נתברר שמפעל התחיה, אף אם יצליח, יהא תהליך אטי שהגשמתו תמשך דורות — נשמעה התביעה להרחיב את מסגרת הפעולה הלאומית, ועל יד המאמץ ליישוב הארץ, לא להזניח גם את בעיות יום יום של יהדות הגולה, והעיקר להחזיר את האמונה הלאומית והשקפת עולמה בשכבות עם רחבות ולהפכן ליסוד מוסד של מחשבת היהודי החדש¹⁰³. ואם הצליחה התנועה הלאומית במשימה זו, הרי חלק לא קטן בהצלחה זו יש ליחס ללא ספק לפעולות "המגיד" ולעורכו ר' דוד גורדון.

(88) שם, XXVII(1883), עמ' 65-6, XXVIII (1884), ע' 370.

(89) שם, XXIX (1885), ע' 52-3.

(90) שם, XXVII (1883), ע' 65-7.

(91) שם, XXVI (1882), ע' 49.

(92) שם, XXIX (1885), ע' 118-9.

(93) שם, XXVIII (1884), עמ' 372, 352, XXX (1886), ע' 304-6, 313-4.

באספקלריה זעירה

השקפה הספרות העתית במדינת ישראל

החלטת משרד החינוך על לימוד התודעה היהודית בבתי הספר עוררה ויכוח ער בעתוננו. אלה אומרים: החלטה שהשעה מחויבתה; ואלה רוגזים: יש כאן נסיון לכפיה דתית. טוען פרופ' יעשיה ת ש ב י ("העובד הציוני", חוב' טבת):

"אם מדובר על כפיה, הרי גם בשיטה הקיימת יש כפיה, ואפילו כפיה חמורה. כאשר מלמדים את יצירות היהדות בנמילות היסוד הדתי מהן — כופים השקפת עולם לא־דתית על משה רבנו, על הנביאים והחכמים, שהדת היתה להם עיקר העיקר רים. כפיה זו היא חטא חמור: הוראה של שקר וחינוך של שקר."

*

לא כן דעתו של ד"ר רפאל מאהלר. בהיבנו את העמקת התודעה היהודית הוא שולל את התכנים לביצועה, "השרשת הנוער בעברה של האומה ובמורשתה התרבותית צריכה ממילא שתיעשה לא מתוך היסטוריוציזם שמרנו אלא להיפך: ידיעת העבר וקניית הערכים של קידמה בתרבות העבר צריכה לשמש מנוף אדיר להגברת המרץ וההתלהבות של הנוער בבנין העתיד". בתכנית המועצת הוא רואה נסיגה מדעותיהם של הוגי הציונות:

"החידוש של אחד העם, דובנובי, שלמה שילר וכל בני האסכולה הלאומית הראשונה היתה ריאליטרפרימציה של היסטוריה והמורשה התרבותית שלנו,

מרדכי שטריו גלר יושב בניו-יורק, אבל מצודתו פרושה גם במדינת־ישראל. הוא עוקב בהתמדה אחר הכת־רחש בה, אחר עתונותה וספרותה, ומתווה את דעתו, והיא נבונה ושקולה, כאילו שנים הוא תושב בקרבנו. במאמרו "בין מדינת ישראל לסופריה" ("מאזנים", חוב' טבת) הוא מעלה את הטענה הרווחת: "למה יגרע חלקו של הסופר העברי בהגת המדינה?" ומסביר את גורמי התמורה בהבדלים שבין "מדינה בדרך" למדינה ממש מניתוחו המעניין אביא להלן רק קטע אחד קטן:

"בכות הספר בלבד אי־אפשר לנהל קרבות, אי־אפשר לבסס כלכלה ואי־אפשר לפתור בעיות מדיניות. ולו גם בעזרת ציטאטות נפלאות מאדי. עינינים אחרים התחילו מנסרים בחלל. הסופר העברי נאלץ איפוא לוותר על חלק ניכר מפירסומו לטובת שורה שלומה של גיבורים אחרים, שקודם לכן לא ניתנה להם כל הזדמנות לגלות כוחותיהם ברבים. — הסופר נדחה לפעמים בהמולת המאורעות ההיסטוריים לקרן זווית. יתכן וספריו נקראים יותר מקודם, אבל לדרגת "אורחים ותומיהם" של החיים לא הגיעו. לעתים נדירות מאד פונה מישהו אל יצירה ספרותית כדי ללמוד ממנה כיצד יש לנהוג או לחיות מחר. וכך התחיל מילמול של ריטון, שאיש מן הסופרים אינו רוצה לפרשו בפה מלא"

*

„לפנים הללו, העיניים, באלה היה הד' משהו' המיוחד שבתמונה מרטיטה זו. — הכעת הצער הכנה של יהודים „שלושים“, לכאורה, שאינם אחים-לצרה ליהודי רוסיה הסובייטית במצוקתם, יש לה משמעות עמוקה לגבי האחריות וההרדיות הכלל-ישראלית — אם צער כזה של „פנים יהודיות“ לנו, אם מכים יהודים ברוסיה הסובייטית צועקים יהודים בניו-יורק וקוראים על כך בכאב יהודים בירושלים ותל-אביב — סימן שהגוף הזה אחד הוא.“

*

יצחק ט ב נ ק י ן , מראשי הקיבוץ המאוחד ומפלגת „לאחדות העבודה“, הוא מן המתנגדים הקיצוניים להתקשרותנו עם גרמניה, אשר „לא קמה בתוכה תנועת-עם לבחינת דרכה ועברה“. במועצת הקיבוץ המאוחד בשפיים אמר בין השאר („למרחב“, ו' שבט):

„יש לפעמים והוויכוח המתנהל גם בתוכנו על גרמניה נשמע לי כחלק מהדו-שיח בין אברהם ואלקים על סדום ועל לוט שבתורה. ואם יהיו עשרים צדיקים בסדום? ואם יהיו חמישה צדיקים בסדום? לא. את סדום צריך להפוך ואת לוט צריך להוציא משם. בסדום המודרנית הזאת צריכה להתחולל מהפכה. והיא בוא תבוא. עד אז אין לקוות ממנה כי היא תהיה משען לקיומנו ומבטח לגבולותינו.“

*

ב„דבר הפועלת“ (חוב' שבט) מייחדת יהודית ש מ ח ו נ י ת את דיבורה על יהדות ארצות הכרית, המצטיינת בלאומיותה הפשוטה, העממית ובזיקתה העמוקה למדינת ישראל. לדעתה יש לבקש „דרכי פעולה אשר יכתיחו את שיתופה בבנין המדינה ואת מיצוי כל יכלתה הגנוזה“. את נקודת הכובד היא רואה „ביצירתם של ערכים חיוניים המלכדים את העם, בהגברת ערך השותפות הלאומית ובפעולה הינוכית מעמיקה. לסמלי האומה, קדושה, מסורתה, לשונת ההיסטורית ומורשתה

לפי ההוכחה ששרת בתקופת הגולה הארוכה לא שימשה אלא צורה לתוכן הרבות לאומית ולשאיפות האומה; לעומת זה בא משרד החינוך בתקופת ראשית ההגשמה של החזון הלאומי, כעשור לעצמך-אותנו המדינית, להשריש את הנוער ב-מורשתו ההיסטורית דווקא על-ידי טיפוח אותו ההווה, שהאומה המתחדשת והנבנית בארצה פושטת והולכת אותו כצורה שאבד עליה כלח“ (בשער) — ירחונה החדש של מפלגת הפועלים המאוחדת, חוב' (ינואר).

*

א. ש ש י נ מ ן , מסופרי האשכולות המעטים בדורנו, זכה בפרס רופין. בתזמנות זו אומר מקצת שבהו יהודה ב ו ר ל א (דבר, ג' שבט):

„וזה כמה שנים עוברת מנחתו לפנינו בעמודי העתון מדי שבת בשבת. ואמריו, הערותיו ותוכחותיו נוגעים שבוע שבוע בעניינינו הציבוריים, התרבותיים, המדיניים והכלליים וכל פרק ופרק ממאמריו מעוטר ומשובץ בהברקות-מחשבה, בציר-רופי-לשון נחמדים ובחריפות ביטוי למכביר. דימה הוא בלחטי לשונו ובפלי-פולי מהשבתו לכורה במכרה עמוק שהולך וגורף בחפניו גרגירי זהב ומפורס בנדבה לפני קוראיו. ואם לשעבר היו אומרים במליצה על רבן גדול בתורה, שהוא „סיני ועוקר הרים“ בלימודיו, על א. שטיינמן אפשר לומר שהוא סיני ועוקר הרים במאמריו. ואם יקום שקדן בעל שיעור קומה, שיאסוף הברקותיו בלשון ברעיון ובסגנון ודאי יזכנו בספר שלם וחשוב למדיו.“

*

ב„עין בעין“ (ו' שבט) מתפרסמת כתבה המתארת במפורט את אסיפת המהאה בניו-יורק על עקירת התרבות היהודית כבריה"מ. בשולי הכתבה—שני תצלומים: של הנואמים והקהל. למראה האחרון כותב פינחס פ ל א י ב אותו גליון:

מדוע נמצא המחזה העברי בשפל הדרגה? האם משום שנתברכנו בכשרונות ליריים ואפיוס ולא בכשרונות דראמאטיות? עד"ל תולה את הקולר בתיאטר רוניס שלנו, הרודפים אחרי מחזות לועזיים קלוקלים ואינם מעודדים את המחזה המקורי ("על המשמר", י"ז שבט):

"לא שמענו עדיין כי תיאטרון עברי יסתכן בהצגת מחזה פיוטי מקורי, או מחזה אידיאי עברי; לא שמענו כי ועדת רפרטואר של תיאטרון תחפש דווקא אחרי מחזה בלתי-שיגרתי, בלתי-רגיל. — אותם תיאטרונים, "נועזים" המציגים את ארטור מילר ואת לורקה, עוברים כסומים ליד מדף הספרים העברי ואינם מעלים אפילו על דעתם כי אם יטלו בידם ספר זה או אחר אפשר שיגלו אוצר בלום של שירה דראמאטית. — רק סופרים ומשוררים ובמאים שיהיו מוכנים 'להסתכן' לסטות מן החרכים המקובלות — רק אלה יוספו נדבכים לבנין הרפרטואר של התיאטרון שלנו".

אנו הייבים לשמור על צביונו המקורי, שלפיו יזכר כל עם. אפילו חידושים ש- נחדש מן ההכרה שיהיו נובעים ממקורות- תנו ומתמזגים עמה. ש. ז. יעבין בוחן בעיה זו מכל צדדיה ומסכם ("הצופה", י"ז שבט):

"גדול כוחה של שמירת המקורות מדעת וכן המקורות הספוגה בלבו ובי- מוחו של היהודי, הנשמרת מתוך תודעה — התודעה המבוססת על יסודות הקנינים הדתיים והלאומיים, על ידיעת תורתה ומסורתה של האומה וקיום מצוותיהן בפועל ובמעשה — לא יזיזה כל הרהרות שבעולם. כל יחיד בעל תודעת המקורות וערכה הריהו בבחינת גיבור, שאין להוציא מידו והוא שמבטיח את עתידה של ה- אומה".

במאמרו "הגולה - מרצון וגילגולי חור- ייתה" מנתח אליעזר לוי בנה מהותה

המוסטרית מקים נכבד לעת כזאת, כאשר הרגשת השותפות צריכה לגבור על תלי תלים של שוני ומחיצות; פרו תולדותינו".

*

"אחרי רבים להטות" — כלל גדול זה, שקבע אותו המחוקק בראשית התהוותה של האומה, תקפו חוזר ומתאשר גם בימינו. אולם כלל דימוקראטי זה אינו יפה לספרות. קובל מאיר מוהר ("ה- פועל הצעיר", י"ד שבט):

"העם ניגש כיום להכתיב לסופר, מה לכתוב ואיך לכתוב, בעוד שהסופר בא לעולם כדי להכתיב לעם, מה לעשות ואיך לחיות. תעודתו של איש-הרוח הוא, ללמד את העם פרק בהליכות החיים. את העתונאי כבש העם זה כבר, ועתה הוא כובש לאט-לאט גם את הסופר, שבמקום להיות משפיע הוא נעשה מושפעי, ובלוי משום, כמעט בלא יודעים, הוא מכוון כתיבתו לרוח היום ומתאים טעמו לטעם המון הגור- מים" (הקוראים? — המעתיק).

*

פולמוס התודעה היהודית מוסיף להכות גלים בכתבי העת שלנו. יש מתייבים ויש שוללים. אולם גם האחרונים לא למטרה הם מתנגדים אלא לאמצעים שצויינו לה- השגתה. בהוברת האחרונה של "טבפנים" נאמר במאמר הראשי, כהתימת א. ד.:

"המטרה ודאי שרצויה היא והשגתה היא צורך היוני לקיומנו. אך ודאי הוא גם שלא בכלים המוצעים תושג. השתעבדות למסורת שנבלה ועשיות שקר בנפש ה- מחנכים והחניכים, לא יעודדו את רוחו של הנוער במולדת, לא יחזקו בו את החושת השותפות עם דורות רחוקים-בזמן ותפוצות מרוחקות-בשטח, ונדאי שלא יכשירו אותו למשימות הגדולות של תקופת קיבוץ הגלויות. נהפוך הוא, כפיית תודעה דתית עשויה לסייע להתמרדות נגד כל תודעה לאומית ולפריקת עול של תרבות וערכים, שמשרד החינוך מבקש להשרישם".

*

הנודך ב ר ט ו ב מתווכח עם אלה
הרואים את האמנות כמדה ומשתדלים —
אמנם ללא הצלחה — למוד אותה בקנה-
מידה „מדעי“. לדעתו, לא זה הדרך
(„מישא“, י"ז שבט):

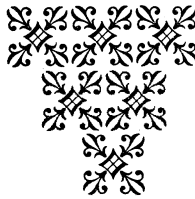
„האמנות — אינה מדע, וקליטת אמנות,
לכל סוגיה, אינה יכולה, מעוקרא, להתייחס
כ'מדע'.“ ואשר ל„יצר הדעת“ — „איני
יודע אם באמת יצר זה הוא עיקר; אך
אולי גדול ממנו — לפחות בשעה שאנו
עוסקים במעשה-אמנות — הוא התענוג
הגדול שאנו מתענגים בשעה שאנו
משחררים עצמנו מן הפחד מפני עצמנו
ומפני העולם; בשעה שאנו כובשים את
העולם מחדש בין על-ידי יצירת מעשה-
אמנות ובין על-ידי ספיגתה לתוכנו,
כמות שהיא“.

ב. י. מ—י

של גולה זו ומניעות. הוא מחמיר ב-
ניתוחו ואיזמלו חותך בבשר התי
(„הארץ“, י"ז שבט):

„בגולה היה טעם — טעם קיבוצי וטעם
לפרט כל זמן שהיא היתה בגדר אונס
ועונש: אונס מידי הגויים ועונש מהקב"ה;
כיוון שלא הוכשר דרא. משיעה שהגולה
הופכת גולה-מרצון היא מאבדת את טעמה
היהודי והאנושי. גולה-מרצון, גולה מתוך
בחירה קיבוצית, זו סתירה מהותית.
כבודו הפנימי של היהודי הגלותי ואיזונו
הנפשי היו בכך שאיננו יכול
לעלותי. ברם, עתה, אם יוכל ואיננו עולה,
עולה אלא רווי רגש של נחיתות ללא
מיפלט (כאן הוחסר, כנראה, משהו בדפוס
— המעתיק). כל עוד תתקיים גולה היא
תתפתל עתה ברגשי-נחיתות, בהכרה או
מתחת לפני ההכרה“.

*

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בְקִרָת

לְדַמוּתוֹ שֶׁל ד"ר מ. דבורצקי. חוקר השואה

כבמות רפואיות וציבוריות בארץ ובהו"ל. בשמחה זה מכין המחבר שני ספרים נוספים — „אירופה ללא ילדים“, המשקף את מזימת ההשמדה שזמם המשטר הנאצי לא רק לגבי העם היהודי ו„נחותי-גזע“ כשבט הצוענים, אלא גם לגבי שאר תֵּי עמים שנכבשו לפני קלגסי היטלר. שמד זה עמד להיבצע בנשק ביולוגי עצום (עיקור המונים וכו') הספר השני — „על הפתולוגיה של הרעב“, הוא מחקר מכוסס על הצפיות עצמיות וכן על שורת מחקרים ומיסמכים של רופאים יהודים בגיטאות, ובראשם המחקר רבי-החיבות של רופאי גיטו וורשה, שעשו את עבודתם מתוך הקרבה עצמית מדהימה.

ד"ר מ. דבורצקי מניצולי השואה, אחד מאנשי הרוח והמרו בגיטו ווילנה ומראשי עסקני שארית הפליטה, הוא מחשובי העדים החוקרים של תקופת האבדן הנוראה לעמנו. מאז ראה אור השחרור ממתח-המוות וצאתו מאדמת גרמניה, שדם אחים זועק מתוכה, ועד דרכו על אדמת-הגאולים בציון, גבה זכה לחיים חדשים ברופא וסופר בעמו הגאול, ועד היום הזה — לא יתן דומי לנפשו לעמו ולגווי עולם. שעמדו על הדם השפוך. כסופר ורופא רואה הוא את השואה וזוועותיה כראות תופעה פסיכופתולוגית גלובלית, העלולה ל־ הפגיש ארסה על תבל ומלואה, אם לא יומחץ הסרטן בשעה האחרונה.

„ירושלים דליטא במרו ובשואה“ הוא ספר עדות של עדה-חיויה על דברי גיטו ווילנה, למן הקמתו ועד כליונו. ספר עדות המכריח גם אותך, הקורא להיות עד לחיויה והד לכהלה. לא פחות מן הנגישות ועינווי הגוף המחרידים בבסמ־אליות ובאורגון הטכני המדוקדק של ה־מנגנון הגרמני, מחרידה השפלת צלם־האדם. על כן כה מפליאים הפרקים על עבודת התרבות הענפה בתוך עמק־הבכא. ספרים ותלמידים-חכמים הרביצו תורה ודעת לילדי בית-דרכן ולהמונים המושפלים עד עפר. מורים ואמנים ואף אנשי-זמר לא הלז את כנורותיהם ושחקנים לא

את פרקי מחקריו הדוקומנטאריים ו־חוויתיו האומנטיות מוגיא-ההשמדה כינם עד כה בשני ספרים — „ירושלים דליטא במרו ובשואה“ (שהוכתר ב„פרס ישראל“ למדעי החברה) ו„בין הבתרים“. עבודת-חקירה רבת-עמל ויגע הוא משקיע בחשיפת פשעי הרופאים הנאצים, שחיללו את קדושת מקצועם וסויעו למכונת ההשמדה ההיטלרית-הימלרית בכלי-מדע שנועדו לרופוי ולסם-חיים. עבודות אלה העלה בנאומיו הגדולים בשורת כינוסים רפוריים בינלאומיים, והם התחידו את כל השומרים אמונים לעודם ההומניסטי במלוא עולם וכן פורסמו בעשרות מחקרים

וחסדי, שעה שפסו מהם כל חסדי עולם. מכאן שאבו עוז הקרבה ומרי מניפי דגל המרי בגיטאות וילנה, וורשה וביאליסטוק, ובראשם יוצאי התנועות החלוציות. ואילו עצם תהליך ההתקוממות היה נחלת כל העדה שבגוטו, כלשון הד מחבר: „כל ישראל בגוטו היה להם חלק במרי, כשם שהיה להם חלק בשואה“.

בעוד אשר בספרו המונומנטאלי-הדוקומנטרי על גוטו ווילנה, הפליאה יכולת האובייקטיביוזיציה וכומר הרצאת הדברים המחורדים שטבשרו הזה, הנה בספרו „בין הבתרים“, אוסף מסות ומחד שכות אחד השירים, נשקף לעינינו לבו הראוב של האיש והסופר בישראל, בן לעם שבות לעיני „תכל ללא רחמים“.

ספר המסות בא ליתן ביטוי לחויות הנפשיות של שרידי השואה והשתרשותם במולדת. לעומת הרישום הדוקומנטרי המפורט של מחקריו, תוך נעימה מאופקת פעמים כדי אכזריות עצמית, מזועזע בספר שלפנינו גלוי-הלב התהומי של הסופר, כבספרו המחקרי בן בספר זה מבקש המד חבר להעלות נר ונפש ל„יהודי האלמוני“ בגוטו, אשר בהמונידימוניהם נאבקו על קיומם בגיאהצלמוות. ושוב נמשך המאבק המצפוני בנפשו של השיר: נוכח אחד מאלף שנכשל בתופת, ישאל הסופר-השירי את אחיו השלם, כאן במולדת, וביחוד בארצות השאננים — כיצד היות נוהג את ה אילו היות שם? [שהרי, כמו ב- יציאת מצרים, חייב כל יהודי כימינו לראות את עצמו כאילו היות שם] יען כי רק בדרך נס לא ביצע הצורך את זממו לעקור את הכול!

ב„תכל ללא רחמים“ צץ הצמח הארסי ביותר של הציביליזציה — „מדע ללא מצפון“, וביחוד מדע הרפואה, שתחילת ברייתו ממקור מוסר הומניסטי עליון, עליו הושבעו רופאי תכל בשבועת היפור-קראטס הקדמון. נאמן לעודו כרופא ו-

טמנו את מסכותיהם ואיפורם, והמיכו את לב העם הדווה ואת לב ילדיו המור עדים לגרדום בזמר ובשיר ובמחול ו- במסה פילוסופית ובויכות נוקב: „מיהו יהודי?“ בצל הגרדום היתה דאגה אתה בלב המדקדק הישוש מ. ב. שניידר: „אוך להציל את מחקרו על הדקדוק העברי, פרי עבודת שנים כה רבות?“. שכן כהיס-טוריון הישראלי, דובנוב, ידע גם הוא נאמנה, שרק צוארו וינתן לתלין, אך נצה ישראל ונצח רוחו לא יכזב לעולם. זאת ידע גם הרופא הישיר ד"ר יעקב ויגודסקי, „אביה של ירושלים דלוטא“, שמת בגאווה, קרבן ראשון למרי היהודי. בחומות הגוטו התקיימה אוניברסיטה עממית, פעל תיאטרון, גוצרו שירים, נכתבו מחקרים, ואפילו „אולימפיאדה“ נערכה בתחומיו. בכות הנשק הסודי של הרוח וכלו הנדונים למנות להתעלות לרגעי נועם בחזון שירת ביאליק, „מסדה“ ו„היהודי הנצחי“. בכוח הרוח יכול הסופר הישיר ז. קלמנוביץ, „נביא הגוטו“, לקרוא ליושבי שאוליתחתיה: „יהודים, רק לא לשקוע בעצבות!“ „וכמה מזועזע ההומור של אנשים שחיהם תלויים להם מנגד יום-יום כגון זו השנינה על הד „וידנראט“ (מועצת-היהודים) שאינה אלא „וידנפארראט“ (בגידת היהודים). בתוך הגוטו היה קיום גם בית-דין יהודי בעל מרות משפטית מוחלטת בדיני ממון ובדיני נפשות, ועל הכסאות-למשפט של ביה"ד הוותים היו לוחות-הברית — לעג שטני לאוטונומיה של עדה שנחרץ דינה לכליות. פרק מזהיר במאבק יושבי הגוטו לקיום, למען יחיו ויבלו את מרצ-היהם, רשמו רופאי הגוטו, שעמדו יומם ולילה על משמר הבריות ונלחמו ב- הורף-נפש כדי להציל טיפת חיים מים המוות.

בדפו ספר-הספרים המקודש בקדושת הדורות מצאו הנדכאים וההלכאים נוחם

הרות — היעוד המר, „לספר אשר ראו עיניו“. מה מגוחכות הן לעומת זוועה זו של מראה עיניו כל מראגדיות ויון ושקספיר!

אך זכה סופרה-סופדה של ירושלים דלימאי, כי ישיר שירת-גאולים בירושלים ובציון. אכן בדרוך רגלו על חוף הגאולים, יתפלל המוצל מאש — „ברכני טעם שמתח לדעת“.

באהבה ילווה את תכלי קליטתם של שרידי השואה ברמלה, בלוד וביפו, בראשית לימוד שפת המולדת, בשמחת הולדת ילדם, באיסוף יבול זריעה ראשונה בגינתם. כאן רואה הסופר האוד והעד, פתח נוחם ותקוה לשארית הפליטה — „מעמק העצמות עד מרומי העצמאות“. מרכי עובדיהו

ביהודי שואל הסופר שאלה נוקבת: הרשאי רופא בעמו לאחוז בנשק ביולוגי כדי למגר את אוכלוסיית האויב — או שעליו לחשמע לצו מלאכתו הקדושה, בחינת „ויהרג ואל יעבור“?

יש בספר זה פרקי שירה ותזוון, ויש פרקי תיאור אפיים שנצטללו בתוך האימה הגדולה, כגון תיאור „אחת היממות ב- גיטו“. ולעומת זה, כמה תמומים שירי- בלחה של אדגאר אלן פו נוכח תיאור דמעות הנער בגיטו המוכר רעל ציאנקאלי — הצלה לרבים, בעוד שלעצמו לא הותר מנת מוות גואל...

בין המתענים בגיאה-התופת, שלעומתו תיאורי ה„אינפרנו“ לדאנטה וכל ציורי- בלחה של דמיון יוצר, כמשתק תינוקות ויראו, נועדה עוד מנת-מרוויחם לאיש-

מ. ליפסון ז"ל

(צדור זכרונות ושיחות)

— היכן הוא הנמשל? שאלתיו. — „אין צורך בכך“, העיר. „המבין יבין, וכל יתר כנמול דמו“.

חיוו היו גם כן בבחינת משל ונמשל: אמן הסגנון, מתרגם מחונן, מגדולי הי פולקלור ובודד במועדיו. חובב הטבע איש הנדודים, ועיניו לא שבעו מראות. נדד ברחבי רוסיה ופולין, גר באנטוורפן, חי בארה"ב, והרבה לבקר בקנדה, מכסיקו, צרפת וגרמניה.

עמים וארצות משכו את לבו ואת רשתו פרש על מרחבי תכלי. מכל תפוצות הגולה הריצו אליו יהודים מכל השכבות, „מאי דאמרי אינשו“, ובשם אומרים הדפים אח"כ את המדור הקבוע „מפי אבותינו“. לטושים ומצורפים יצאו הדברים ואחר כך שמשו חומר לספריו בג' חלקים „מדור דור“. בספרו „מדרש זומא“ הכניס אגדות שכתבן והתאימן לספר „בראשית“

איש האשכולות, ספג תוך תוכה של היהדות המקורית. העניקה עלאי-תאהבית קלט וירש מצדיק הדור החפז-חיים ז"ל, שהסתופף בישיבתו ובמחיצתו.

ערך עתונים, שבועונים, תרגם ספרים וזו היתה מלאכת הקודש לגבי ידיה. הוא הגה תמיד בספרות הלוועזית והמקורית כאחד. לא פעם מצאתיו שקוע ראשו ורובו בתלמוד, מעיין במדרש, עין יעקב וילקו- טים שונים. נהנה מהסגנון עתיר הבי- טויים ורושם הערות על גבי הערות. עבודת חיוו היה הפולקלור וזה היה שיתו והגיגו כל הימים. בשיחות על גדולי ישראל עלץ לבו. ידו היתה רב לו בכל מכמני ספרותנו ולשוננו. בימיו האחרונים נתן את חילו למשלו המגיד מדובנא, שבעיבורם ולימושם השקיע למעלה מחמש שנות עבודה. הוא כתב, מחק, ושוב כתב מחדש והשם „אמשול לך משל“ קסם לו.

נהג לסגן ולשפר דברי המחבר, ולפע-
מים כתב כמעט את הכל מחדש עד
שרשאי היה לקרוא את שמו על הספר.

הוא אמר לכתוב ספר זכרונות משיבת
„ראדין“ עד שנתו האחרונה. היסס
ופקפק כי שמו יזיק בכתיבה זו ויפגע
ברגשות הברים ומכרים, ברצותו להיות
אובייקטיבי.

בכל ימיו מחלתו אף כי הגה נכאים,
הגה גם עמוקות, מסיח לפי תומו בהגיון
מפוכח. ימים קשים ומרים עברו עליו
וחרה לו מאד שלא בקרוהו, אולם באמונתו
היו האיש „ישראל ואורייתא תד הוא“
סה „הלשון העברית הוא מעין „אספרנטו“
לקיבוץ גליות, ממש מתנת אֵלֹהֵי מַמְלָה.
במשך דורות תוינו קראנו באהד מקרא
ושנים תרגום, לפעמים בצורת ארמית,
ועד ימינו האחרונים בצורת יידיש. ה-
ספרות האידית סויעה לשגשוגנו, להיוקנו
ולליכודינו בארצות פיזורינו. הרי לפנינו
שתי אהיות האומות־סיאמיות ואין
להפרידן ע"י נוגודים מריבות אתים.
וכארץ נגיד לאחותנו השפה העברית:
„אהותנו את היו לאלפי רבכה“ —
תאהדי את האלפים והרבכות“.

נחום חייניץ

בדעתו היה להמשיך סדרה שלימה של
אגרות מעין אלה לכל התנ"ך. שקוע
ברעיונות, כשעמו בידו מצאתיו, יושב
כפוף ומגילת הנייר מתמלאת שורות
בהירות, צפופות ומאירות עינים ולא
הש בהכנסו אליו.

— „היודע אתה?“ אמר. — עוסק אני
בספרי בשם „מדרש זוטא“, וכו דברים
מפי העם שבהם מתוארים חיי גדולינו
בקיצור נמרץ. ויש להנציחם ולהקנותם
לדורות הבאים.

ברצונו להוציא ספר בשם „מפי העם“.
הרבה אפשר ללמוד מ„עמך“ דברים קצרים,
ספורים עממיים מתהלכים ואין שומע
להם. פנינים ומרגליות אלו יש להזרן
ולשלבן למחרוזת הדורה והמודה.

בנוגע למימרות וספורים על גדולי
ישראל וספורים היה ממש קנאי וקפדן.
הוא שומר על כל מימרה וכל פתק היה
שמיר וגנוז בתיקו המרובים והגדושים
בדברי חכמים וגדולי הדור. „שיתת
הזלזלן של דברי חכמים צריכה לימוד“
ויבוא יום שנצטרך לקבוע מקום בכתי-
הספר לא רק לדברי תז"ל כי אם גם
לדברי רבנינו הגדולים, סופרינו ומנהי-
גינו“.

בשמשו בתור עורך הוצאת „אמנות“

רשימות וסקירות

מחודש להדש

איחוד ופילוג במחנה הערבי

כה לעיראק ומסוגלים לכוונן בה חיים חדשים לעצמם, לבנות ולהיבנות, אם רק לא תהיה להם לרועץ המדיניות השובי-ניסמית וחסרת השחר של כההמופתי, והנהגים אחריו בקרב הפליטים הערבים.

אפשר שזו היתה אחת הסיבות העיקריות שהניעו את גאמל עבדול נאצר, הרואה עצמו אפיטרופס לאחדות ערב, לחכנן הקמת „ממשלה פלשתינאית“ ברצועת עזה, עם המופתי הירושלמי, האג' אמין, בראשה, ישתמש גם גרעין ל„שיחרור פלשתינה“ בעתיד רחוק יותר, גם אמצעי לחץ ומנוף לפעולה נגד ממשלת הירדן, אשר חצי מוליון הפליטים הערבים שבתוכה גורמים לחוסין הצעיר דאגות חמורות, ואשר סוכני המופתי, רוצחי אבירוקנו עבדאלה, מוסיפים לפעול ביניהם בהצלחה, תוך שימוש בהומר תעמולה מצרי ובכסף סעודי.

חידושה של „ממשלה פלשתינאית“ מדו-מה כזאת נוח לו לנאצר גם מטעם אחר, שהרי על ידי כך, הוא סבור, אפשר להסתלק מאחריות רשמית לכל מעשיו רצח וטרור של מסתננים לגבולות ישראל ולהיות פטורים גם מעונשו של או"ם. הרי המופתי

בשכונות האחרונים היונו עדים להתפתחויות נמרצות במחנה הערבי. איחוד סוריה עם מצרים תחת דגלה של „הרפובליקה הערבית המאוחדת“ היה לעובדה, וכן היה לעובדה איחודן של ממלכת עיראק וממלכת הירדן ב„פדרציה הערבית“, שהיתה בעיקר תשובה לסכנה שנפרחה מדרום, מקהיר. משני הזוויות נראה הראשון כצופן בחובו אפשרויות יותר של התפוצצות, שהרי שני השותפים כאחד, מצרים וגם סוריה, אינם עשויים להשלים זה את החסר לזה, הואיל ושניהם כמעט מתוסרי-כל, פרט למיצרך אחד, והוא הנשק הסובייטי, המצוי כעת אצל שניהם בשפע. לשניהם קשה לשווק סחורתם — זה כותנן וזה חיטתו, ושניהם לומשים עין אל מעיינות הנפט של שכניהם. הזיווג השני נראה לכאורה יותר הגיוני, הואיל ושותף האחד, לפחות, עיראק, מבצע הכניותות נרחבות, בזכות ההכנסות מאוצרות הנפט שלו, ויש לו כל הסיכויים להצלחה בתכנון תיו, אם יספיק כוחהאדם העומד לרשותו. ואילו ממלכת הירדן יש בה עודף של כוח אדם בין מתושבי המקום הותיקים ובין מפליטי או"ל לשעבר, היכולים להיות לבר-

מיליון כושים אפריקנים, שמונים מיליון מוסלמנים אינדונזים, חמשים מיליון בסין, מאה מיליון בפאקיסטאן, ארבעים מיליון בברית המועצות ועשרות מיליונים בבור-מה, מאלאיה והודו. כל אלה מצפים ליד מאהדת. אכן התפקיד מחפש את גיבורו..."

משבר צפון־אפריקה

ותועלתו לנצר

לפני תשעה הדשים העירונו על דפי ירהון זה: „אם לא תיפתח פירצה חדשה בקזית המערב, עתיד נאצר להפסיד בקרב את עמדת ראש המדברים במשפחת הקול-נית של עמו ערב. לרוע המזל, נפתחה פירצה כזאת בצפון־אפריקה, עם החמרת משבר אלג'יר ועם התפתחות הסכסוך בין טונים לצרפת. מנהיגה של מפלגת „ניאור-דיסטור“ המתונה, בורגיובה, נתון בין המצרים. מצד אחד הוא רוצה לקיים את האוריינטאציה המערבית שלו, ומצד השני כבד עליו לחצם של הטוענים לאחדות עמו צפון־אפריקה והטוענים להירות אלג'יר. המלך מוחמד המארוקני נתון במצב דומה, ואם גם פהות מסוכסך. בורגיובה, התולם על פדראציה של מארוקו, טונים ואלג'יר, והמתיוחס, בו בזמן באיבה ובהשדנות לנאצר ולמזימותיו, נמצא בין הפטיש והסדן. רק לפני זמן קצר נוכח לדעת, כי נאצר לא יירתע גם מפני רצה, וכי סוכניו הפעילים תיכננו הכנית להתנקש בחייו, באמצעות אחד מאנשי בן-יוסוף (מתומכי נאצר ומאויבי בורגיובה) שהוא עכשיו „גולה כדיני“ בקאהיר.

הפסדו של קלקול יחסים בין נאצר לבורגיובה יצא בשכרו של נאצר ברכישת אהדתם של רבים מבני אלג'יר, טונים ומארוקו, בעקבות התחדדות היחסים בין מוסלמי צפון־אפריקה לצרפת. בשעה ששור-רות אלה נכתבות עדיין מאמץ התיווך ה-

יוכל למעון שממשלתו אינה חברה באו"ם ולכן אין חובות הארגון הבינלאומי חלות עליה. אלא שאזהרה ברורה שכבר הושמעה מירושלים, בירת ישראל, אינה מניחה מקום לספק בנוגע לתגובה הישראלית למקרה כזה, וכן למקרה שנאצר יעלה על דעתו, כי הגיעה שעתו לתבוע פיגוי הכוח הבינלאומי מרצועת עזה.

הספר שהוא פתח להבנה

אמרו: אילו קראו מדינאי העולם בעיון ובכובד ראש את ספרו של אותו רשע שהמיט שואה על אירופה וכלייה על יהודי אירופה — את „מלחמתי“ — אפשר שהיו מגבירים הסיכוי למניעת מלחמת העולם השנייה, או לפחות, לקיצור-רה ולהחלשת מהלומותיה האיומות. בה במידה נכון לומר, שאילו קראו מדינאים מסויימים בעיון ובכובד ראש את ספרו של גאמל עבדול נאצר „שיתרוה של מצרים“ (הפילוסופיה של המהפכה) שראה אור באנגלית עוד לפני שלוש שנים (עם הקדמה נלהבת מאת דורותי תומפסון) ודאי שלא היו מקילים ראש בדיקטטור המצרי, הכנייתו ומגמותיו. גם אם אין להשוות כוהה של גרמניה הנאצית לכוהה של מצרים, הרי יש להשוות ערמתו ומזימותיו של נאצר, תכניו המדיניים ותכני-סיסו הדיפלומאטיים, שגעון גדלותו ויצר ההשתלמות שלו, לאלו של אותו ארכי-ליסטים.

בספרו הנ"ל, אשר אם „פילוסופיה“ אין בו, „מהפכה“ ודאי יש בו, הוא מדבר על „שלושה מעגלים“, המעגל הערבי, המעגל האפריקני והמעגל המושלמי. לפי תפיסתו, קאהיר עתידה להיות מרכזם של שלושת המעגלים האלה, ולחרוג כזאת מתתומי חצי האי (האסייתי) היבשת האחת (האפריקנית) או האחרות. וכך היה מונה בספרו: „ארבעים מיליון ערבים, מאתיים

הסודאני ובפרט החיילים הסודאניים, העולים לאין ערוך על חיילי מצרים, לא יקום ולא יהיה הלומו על „המעגל השני“ — כלומר: הלום ההשתלמות על הליבשת השחורה. התפשטותה של ממלכת נאצר דרומה פירושה כמובן, התפשטות איזור ההשפעה הסובייטי בלב אפריקה בהסכמתו של נאצר, ותוך שיתוף פעולה מלא אתו (במחיר איסורה של המפלגה הקומוניסטית במצרים או אפילו בסוריה). ואין זה סוד שמוסקבה מעדיפה, כאז כן עתה, שותפים פאשיסטיים ליד הגה השלטון על מפלגת קומוניסטיות מקומיות קטנות וחדלות-מעש.

נאצמו של פינלטר מבשר שידוד מערכות

והנה, אין לצפות, שכרית המועצות תמשיך ודיה מה „אימפריאליזם החדש“ בשל סכנת הבערת עולם הכרוכה בו. מעצמה זו לא נרתעה מלהכין את נאצר בשנת 1956 להתמודדות עם צבא ישראל. ואלמלא הקדים צה"ל ומחץ ראשם של המצרים. בסופה של אותה שנה מי יודע להיכן היו הדברים מגיעים אף מבחינת הצלת שלומנו של עולם ולא רק שלומה ובטחונה של ישראל בלבד. אבל אפשר ואפשר לצפות שממשלת ארצות הברית הגיע לכלל ההכרה, כי מזימות נוספות להתנקש בעצמאותה ובגבולותיה של ישראל, כמוהן במזימות ללבות אש מלחמת עולם חדשה. וכי אין לסמוך עוד בשום פנים ואופן על נאצר וקציניו שיכבשו את יצר הכיבושים ואת רוח ההרפתקנות שאהזתם.

מבחינה זו של שינוי תפוסה אופייני נאצמו של מי שהיה מזכיר האויריה האמריקנית, מר. תומאס פינלטר, שהושמע כמושב מועצת הועד הפועל של הסתדרות ציוני אמריקה בראשית הודש זה. פינלטר הוא אישיות בעלת מחשבה מקורית ובעלת בקיאות רבה גם בבעיות ההגנה וגם ב-

אמריקני-בריטי תלוי ועומד, ואילו נאצר לוטש עין אל „המעגל השני“, של 200 מיליון כושי אפריקה, והוא ממתין. נדמה לו שהזמן פועל לטובתו ושמו כד „משתרר הסואן ומרביר הקולוניאליזם המערבי“ הולך לפניו.

הצלחות ובשלון בצידן

אך אין הצלחות בלי כשלונות. אמנם, עלה בודי נאצר להפתיע, אם ברב ואם במעט, מערב ומזרח כאחד, בבצעו את איחוד סוריה ומצרים תחת הנהגתו ובחזר סלו את המפלגה הקומוניסטית הסורית, שמנהיגה בוגדאש נמלט לחו"ל. את וא-שינגטון הרגיע בהנחה הרווחת, שהציל את סוריה מאימה משטר קומוניסטי לאל-תר, ואילו את דעתה של מוסקבה הנית בהתקפות-הדברים שאינן פוסקות על הקו-לוניאליזם המערבי ועל ישראל כאחד. אך גם זו גם זו נוכחו לראשונה לדעת, כי אותו הדיקטאטור של קש מסוכן יותר מכפי ששוערו תחילה, ועלול לפעול על דעת עצמו ולא רק להכריז הכרזות אלא גם לעשות מעשים של סכנת מלחמת עולם בצידן.

מעשה כזה, שסופו כשלון בולט היה נסיונו של נאצר לדרוש שינויי גבולות מסודאן השכנה בדרום, שעה קלה לפני הבחירות לפרלמנט הסודאני. נסיונו של נאצר להשפיע על הבחירות על ידי איומים ולהפקית השפעתה של מפלגת „אומה“, המתנגדת לאיחוד עם מצרים, ואשר מנהיגה, האליל, הוא כיום ראש ממשלת סודאן. מפלגת „אומה“ נצחה בבחירות וזכתה לתוספת מקומות בשני הבתים ואילו מפלגת „האיחוד“ הפסידה, וכך קיפה נאצר במו ידיו את סיכוייו לנצחון בבחירות סודאן. אלא שנצחון בבחירות אינו כמובן, הדרך היחידה שהדיקטאטור המצרי רואה לפניו לשם כיבושה של סודאן בדרך שלום. הוא יודע, כי בלי השתלמות על מקורות היאור ובלו ניצול כוח האדם

רעיון התוקפנות ומלחמת התגמול העלול להמיט רק שואה עליהם ועל העולם. במאמצים אלה מיועד פינלטר תפקיד מרכזי להודו של נהרו.

והנה אין כל ספק שהודו של נהרו היתה צריכה ויכולה למלא תפקיד כזה. הן מבחינת מעמדה המכובד בין אומות אסיה והן מבחינת הנאמנות של נהרו לתורת גאנדי רבו (במקום שאין הדבר סותר את האינטרסים החיוניים של הודו ואת עצם בטחונה של המדינה, כבמקרה קאשמיר, למשל). אך מי שקרא בעיון הצהרותיו הקודמות של נהרו, וכן את שיחתו המד-איבה עם מר משה שרת (שפורסמה בעת-נות וגם בספר המסע של מר שרת, "משוש באסיה") לא יוכל לתלות תקוות רבות מדי במנהיג אסייתי מפורסם זה לגבי מדינת ישראל. שהרי איך יוכל נהרו לפנות אל שליטי ערב בתביעה לפנות אל המצפון ולא אל יצר השנאה, אם הוא עצמו עדיין חוכך בדבר, אם להחליף עם ישראל נציגים דיפלומטיים. ושיקוליו הפרו-ערביים (ובפרט חשבותיו עם המיעוט המוסלמי במדינתו ועם פאקיסטאן אויבתו) אומרים לו לסטות מקו ההגיון והצדק. אכן, כשהיה צורך לגנות את מדינת ישראל על פעולת סיני לא חשש לנקוט לשון "תוקפנות". ואילו בנידון פרשת הונגריה חשש וחשש משום מה דבק בו גם כן משהו מהחשש של "פן ירבו" הקרמון (שימיו מימי פרעה מלך מצרים ועד ימי אירופה החרשה) וחשש זה דבק בו בימי לימודיו באנגלית (עיין באטוביוגרפיה שלו), ואף אתר כך מתוך מגע עם מדינאי ארץ האיים ומנהיגי הליוכור הבריטיים. אם היה מי שסבר כי אסיה תודעוץ יותר מיבשה אחרת לנוכח הטבח ההיטלראי, טעות היתה בידו. שהרי באסיה רגילים למות מיליונים מרעב וממגיפות. ולכן אפשר שרי-שומו של רצח המונים הוא פחות עז, גם

בעיות מדיניות החוץ של ארה"ב. ושאלת עתידו ובטחונו של איזור המזרח התיכון מעסיקה אותו לא מהיום. אף שהוא דימוקראט אדוק מאנשי ממשלת טרומאן לשעבר. דעתו נשמעת גם בחוגים רפובליקניים ולספרו המדיני שעתידי להתפרסם באביב מצפים בעניין.

בדברו על סכנות המלחמה במזרח התיכון הגדיר פינלטר את המצב כמצב של "דומיה שלפני סערה" ואמר, כי לדעתו הסכנת הגדולה ביותר לשלום העולם נשקפה מאיזום של הערבים על קיומה של מדינת ישראל ומתחלשם הנחושה שלא להכיר במדינה ולהתגרות בה מלחמה בשעת הכושר הראשונה. הוא הודה, כי "ערובת השלושה" לגבולות שביתת הנשק של ישראל ושכנותיה, אותה ערובה אמריקנית-אנגלית-צרפתית הופרה, כאשר שלוש המעצמות הסתכלו בזיונה של מצרים על ידי הסובייטים ולא מנעו בעד המעצמה הקומו-ניסטית מלהפוך את מדבר סיני ורצועת עזה למקפצה של פלישה מצרית לישראל; ומלבד צרפת לא נעשה נסיון רציני מצד המעצמות הערביות לספק לישראל נשק מגן הראוי לשם זה. אף על פי כן, הביע דעתו שיש לחדש ערובה זו ולחזקה, והפעם מתוך כוונה כנה הקיימה. ולא רק לתקנתה של מדינת ישראל, אלא גם להצלת שלום העולם הרעוע.

יתר על כן. מר פינלטר הדגיש, כי על אמריקה לנקוט יזמה נמרצת על במת או"ם ובכל במה בינלאומית אחרת ואף דרך הצינורות הדיפלומטיים הרגילים, לשכנע את עמי אסיה, שרובם ככולם רוצים בשלום וביציבות בעולם למען יוכלו לפתח ארצותיהם ולכסס שלטונותיהם בארצות אשר לא כבר הגיעו לעצמאות ולחיו חירות — שעליהם להשפיע על מדינות ערב בכל הדרכים ולהוציא מלבן את

המישה מיליון דולאר לאיש המסור ביותר לנאצר בכל ארץ סוריה, לראש הבולשת הסורית על מנת שירצחו נפש, מגוחכת מדי משיאמין בה ברדיעת. אבל העובדה שההאשמה זו פורסמה על ידי דמשק וקאהיר, ושהנשיא של הרפובליקה המאוחדת הכריז עליה מגזורת בית הממשלה בדמשק, מראה כי נאצר מוכן או מתכוון לצעדים הרבה יותר מרעיונים מאשר הברית הצבאית המתודשת עם תימן. אין זה חשוב מי יהא קרבנו הקרוב, ירדן או הלבנון. מה שחשוב הוא שאין נאצר יכול לישב בשלוות. וכדרך כל דיקטטור צמא הצלחות וחסר אמצעים הוא מוכרח להמציא לעצמו זרי תהילה אם לא נמצא לו הזר מאליו. ואין צורך לשוב ולהזכיר, כי הסכנה לא בו כשלעצמו, כי אם באפיט-רופס המזרחי העומד על גבו.

יצחק עברי.

אם המוני אסיה כשלעצמם, ובפרט המוני הודו, שוחרי שלום הם מטבעם, לפי מסורתם רבת השנים ומסורת רבותיהם הגדולים.

אך בין הסיכויים לעורר את עמי אסיה ולדרבנם בכיוון זה הם מרובים ובין שהם מועטים, הן לא אלמן העולם האסייתי גם מהסירי אומות הרוחשים ידידות כנה לישראל, כגון ראש ממשלת בורמה, אונו ואחרים. על כל פנים, חשוב שמדינאי אמריקני הוגת ובעל נסיון הביע אותה דעה כדרך שהביעה, והזהיר על הסכנה כדרך שהזהיר. כי בדבר אחד אין ספק: גם אם נאצר אינו מוכן עדיין להסתכן במלחמה עם ישראל, הרי עזותו גדלה והולכת והיא כבר באה לידי ביטוי בה-אשמת "הקשר" לרצחו, שפורסם סראג' ידידו ואיש-סודו הסורי נגד מלך סעודיה. ההאשמה שהמלך או הותנו אמרו לתת

ידיעות

אברהם שאולזון ז"ל

בדרך למיאמי, פלורידה מת המדפיס הידוע אברהם שאולזון. בן 72 שנה היה במותו. יליד ירושלים, בא לניו-יורק לפני כשלושים וחמש שנה ועשה לו שם כמדפיס מוקיר ספרים והשוקד על הידור ההדפסה ודיוקה. עבודת הביבליוגרפיה היתה קרה בה אל לבו והוא עסק בה מדי פעם בפעם. בשש השנים האחרונות נדפס "בצרון" בבית-הדפוסו והוא טיפל בו בחריצות וב-אמונה. המוות מוצא אותו כשהוא אומר לכונן בית-הדפוס בפלורידה.

שלום לעפרו!

נחום ברנך מינקוב ז"ל

בכ"ב אדר נפטר המשורר והמסאי האידו הידוע נ. ב. מינקוב יליד ווארשה, בא

לאמריקה בשנת 1914 ולמד רפואה ומש-פטים, אולם התגדר בספרות, והיה מעורכי "אינזיך" כתביהעת שסלל דרך בשירה אידית מודרנית. בשנים האחרונות היה מזכיר מערכת "צוקונפט" ומרצה לספרות אידית בניו-סקול.

"בעקבי הדור" ליעקב צוזמר.

בהוצאת "עגן" על יד ההסתדרות העברית באמריקה הופיע ספרו של יעקב צוזמר בשם "בעקבי הדור", רשימות, מסות וזכרונות. ארבעה מדורים בספר: אישים ותנועות, פרקי זכרונות, למועדים ולרג-ליום, פכים קטנים. הספר מכול חומר ספרותי והיסטורי מאלף על חיי ישראל בארץ-מולדתו של המתבר, פודוליה ובוסא-

זמורה, ויהושע גלבוע.
 י. זמורה הוא אחד מעורכי
 ה"מאזנים" ובעל הוצאת הספרים הידועה
 "מתברות לספרות". לפני שנים מספר
 הוציא את מסותיו הבקרתיות בשלשה
 כרכים בשם "ספרות על פרכת דורות".
 י. גלבוע עורך את המוסף הספרותי של
 "מעריב". יליד פינסק, בילה את
 שנות המלחמה ברוסיה הסובייטית. זה
 לא כבר הוציא אנתולוגיה מיצירותיהם
 של הספרים העבריים והאידיים שניספו
 ברוסיה, בשם "הענף הגדוע".
 ב-29 במארץ ערך קלוב פא"ן עברי קבלת
 פנים לכבוד שני הסופרים. מר זמורה הרצה
 על בעיות בספרות העברית ומר גלבוע
 על הספרות העברית ברוסיה.

רביה, וכן גם על התנועה העברית באמריקה.

"ספר זכרון לי. ז. פרישברג"

בעריכת י. נ. אדלר, ד"ר ישראל ש. אלפנבין ויצחק מרגלית הופיע בהוצאת ועד החינוך הארצי של המזרח-הפועל המזרחי בסיוע המחלקה התורנית של הסוכנות היהודית קובץ לזכר הסופר והמתנדב הידוע, י. ז. פרישברג ז"ל. הקובץ מכיל שני מדורים: "הערכות" — מאמרים ורשימות על המנוח, ו"ערכים" — מחקרים על החינוך וספרות ישראל.
ישראל זמורה ויהושע גלבוע
באמריקה.

לפני זמן קצר באו לביקור קצר שני סופרים ממדינת ישראל: י. ז. א. ל.

CEJWIN CAMPS

40th Year **PORT JERVIS, N. Y.** Est. 1919

PROGRESSIVE, EDUCATIONAL, NON-COMMERCIAL CAMPS
Ideal for Jewish Boys and Girls, 5 to 16

Land and water sports; aesthetic activities; resident doctors, nurses; Sabbath, dietary laws observed; cultural influences.

Rates: \$465 *Send for descriptive brochure* **Plaza 7-5545**
A. P. Schoolman A. P. Gannes, Dir. 71 W. 47th St., New York 36

בחוברת הבאה של ה"בצרון" תופיע שיחה עם ראש ממשלת ישראל, דוד בן-גוריון. השיחה נתנה במיוחד ל"בצרון" לספרנו ד"ר יוסף נדבה. קוראינו וידידנו מתבקשים לשלוח מיד את ברכותיהם לגליון המוקדש ליובל העשור של מדינת ישראל. נא להודרו!
B I T Z A R O N
 1141 Broadway
 New York 1, N. Y.

המערכת וההנהלה של "בצרון" מברכות את אחד מטובי העברים באמריקה, מנאמני תרבותנו וספרותנו העסקן יקר-הרוח
ואב אנראנוב
 ליובל השבעים שלו

מי יתן ותמשיך עוד רבות בשנים בעבודתך הברוכה מתוך בריאות הגוף ושלמות הרוח!

בית ספר גבוה מרכזי
לבנות ישראל
שעל יד ישיבה-אוניברסיטה

בברוקלין, ניו-יורק
YESHIVA UNIVERSITY
CENTRAL YESHIVA
HIGH SCHOOL FOR GIRLS

2301 Snyder Avenue
Brooklyn 26, N. Y.
Tel. BU 4-2850

The only Yeshiva High School for
Girls registered by the Board of the
University of the State of New York
(The State Education Department).

קא-דזשעל א י ז בעסער
בע'ט עם'טער

א דעזירט פון העכסטער קוואליטעט
און געשמאק, און סטריקלי כשר
לכל השנה ולפסח
פאדערט פון אייער גראסערי סטאר נאך
"קא-דזשעל"

KOSHER DESSERTS, Inc.
8 W. 28th St., New York 1, N.Y.

מאות היתומות במוסד המהולל

בית היתומות הכללי

בירושלים

מצפה לעזרתך.

אין מצוה גדולה מזו של החוקת המוסד
המפואר הזה הקיים למעלה מחמישים שנה.

בית היתומות הכללי בירושלים
הרב יוסף גולדהאבר, מזכיר-מנהל
GENERAL ISRAEL ORPHANS'
HOME FOR GIRLS

250 E. Broadway, New York 2, N.Y.
Tel.: ORchard 4-3035

HERSH'S
KOSHER WINES

OF FINEST QUALITY AND
STRICT KASHRUTH

The Wine Endorsed by Union of
Orthodox Jewish Congregations of America

107 NORFOLK STREET
NEW YORK CITY

OR 4-1140

אחינו בני ישראל בכל מקום שהם,
הושיטו נא את ידכם והגישו עזרה
מיד ותמונעו קאטאסטרופה ח"ו
עזרה מירה
ודחופה נחוצה לפסח

מברק ממוסדות הצדקה המאוחדים ב-
ירושלים מ-20 בפברואר מודיעים לכל
ידידיהם שמצבם נורא ביותר, ויש להריץ
מיד עזרה דחופה כדי להצילם מכליון ח"ו.
מוסדות הצדקה המאוחדים כוללים ח"י
בתי ת"ת, ישיבות עץ חיים, מטבחי חינם
לילדים יתומים עניים, בתי חולים,
מרפאות ובתי מרקחות. התקציב של כל
המוסדות האלה עולה לחצי מיליון דולאר
לשנה. חייהם של אלפי אנשים, של ילדים,
חולים ותלמידי חכמים תלויים במוסדות,
בפרט יש לספק את צרכיהם בימי הפסח
הבע"ל. יהודים רחמנים בני רחמנים
שלחו את תרומתכם ללא דיחוי. המציאו
גדבת מעות חטים שלכם אל:

UNITED CHARITY INST.

207 E. Broadway, N. Y. 2, N. Y.

כמו כן נבקש את כל היהודים שהולכים
למדינת ישראל לחוג את חג העשר ל-
קיומה לבקר את מוסדותינו ולהיווכח ב-
ערכם הגדול לישוב בשדה התורה, החינוך,
הצדקה והחסד.

דוד ל. מעקלער, נשיא
יצחק בני'אמין, גזבר
משה אליאך, מזכיר

אשת חיל מי ימצא ?

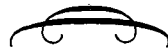
To GITTE RUBIN FERMAN

A "WOMAN of VALOR" in Israel

Who was the "Editor Par Excellence" of a Glorious Chapter in the Rebuilding of Israel already written and still "going strong" by the Generosity of the

ALLIANCE OF AMERICAN LITHUANIAN JEWS
OF PHILADELPHIA AND VICINITY, INC.

The numerous Housing Projects whereof helped Israel in the crucial days of stress and strain. . . .

**OUR PROFOUND
APPRECIATION AND
GRATITUDE !**

Landsleute, Friends and Admirers

יִשְׂרָאֵל

to the Greatest President of the
Boslover - Ahavas - Achim - Belzer
Association

701 PINE STREET, PHILADELPHIA, PA.

DAVID S. LANDES

An Indefatigable Tiller in the Vineyards of Israel,
Whose Dedication to the lofty ideals of the
Hebraic Renaissance have set an example for
emulation throughout Philadelphia.

**LANDES LANDS WHEREVER
ISRAEL NEEDS HIM !**

A group of admiring friends.

THE HEART OF PHILADELPHIA'S COMMUNITY
**THE GREAT WYNNEFIELD
JEWRY**

Proudly hails its own
TRIBUNE OF THE PEOPLE
IN THE LEGISLATIVE HALLS OF PENNSYLVANIA

**THE HONORABLE
GEORGE X. SCHWARTZ**

State Representative from the
28th Legislative District — 34th Ward

May his ever-ascending path of selfless
public service bring him to even higher pinnacles of
leadership and success.

PURIM 5718 — MARCH 1958

צאתכם לשלום ובואכם לשלום

Bon Voyage Greetings

in connection with their departure to Israel

to Philadelphia's

"Mr. Generosity"

ISADORE FLEEKOP

and his beloved wife

MINNIE FLEEKOP

whose hosts of Friends just honored them on February 22nd, 1958

with a Testimonial Dinner under the auspices of

Bonds For Israel of Philadelphia

(At which over \$100,000 worth of Bonds were subscribed)

In appraising men of Isadore Fleekop's caliber, our Rabbis of old,
expressed their wish that "Israel may abound with more leaders of
similar dedication and devotion."

ISADORE FLEEKOP, TRIBUTE COMMITTEE

AMERICA'S MOST DISTINCTIVE BURIAL ESTATES

*Dedicated to the Memory
of one of its Greatest Heroes*

HAYM SALOMON MEMORIAL PARK

Frazer—Penna.

Philadelphia Office—1928 Spruce St.

RIttenhouse 6-5471

חג פסח כשר ושמה
מאת
ב. מאנישעוויץ קא.
IN HONOR OF PASSOVER

B C

MANISCHEWITZ

ספריות שיינברג לילדים
בעריכת ד"ר א. י. אייגום
ודניאל פרסקי

(א) דבורה מתחת התומר
(הילד השופט)
(ב) אשמדי מלך השדים
(ג) נקמת אשמדי
(ד) יהודית
(ה) בת מלך ארם
(עם ציורים ומלון עברי-אנגלי)
מחיר 5 החוברות \$4.00
HEBREW PUBLISHING CO.
79 Delancey St., New York 2, N. Y.

האחים טברסקי
בית-דפוס
עברית ואידית

אנו מתמחים בהדפסת כל מיני
ס פ ר י ם
רבניים ומודרניים, וגם עבודת-דפוס כללית.
מבחר גדול של אותיות. מכונות מודרניות.

TWERSKY BROTHERS
1555 MACOMBS ROAD
New York 52, N. Y.
LU 8-3183

**Use the Pleasant
Laxative**

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 40 years.

Buy the Economy 79c Size
Save as much as 41c
Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX
THE CHOCOLATED LAXATIVE

says Sailor Zim:
"A trim Zim ship . . . balmy southern skies—
The perfect trip for the travel-wise!"

TO **ISRAEL**
EVERY THIRD WEEK

NEW YORK • NAPLES • HAIFA
S.S. ZION • S.S. ISRAEL

Consult your travel agent
— he's your best source
of advice

ZIM Lines צים

Zim liners arrive and
depart from Israel
every week of the year

42 BROADWAY, NEW YORK 4, N. Y. • DIGBY 4-7600

שפע ברכות
לסופר חביב
דניאל פרסקי
לשנתנו השבעים.
יתן לו ה'
ב ר י א ו ת
ואריכות שנים
ויזכה להעניק לנו
מחילו הרב.
יהודית
ויעקב יוזליט.

My Profound Appreciation

and

Everlasting Gratitude

to

A Leader of Dedication and Fervor,
who selflessly continues to serve Jewry and
the State of Israel around the clock.

Arthur Edward Dennis, Esquire

For his sustained and generous support
of the "Bitzaron".

ISRAEL STIEFEL

Senator in the General Assembly of Pennsylvania

National Chairman of "Bitzaron"

חופשה נוספת

בלי

תשלום נוסף

בצי הטרָאנס־אטלאנטי הגדול ביותר בעולם עם שתי אניות־הנוסעים האדירות ביותר בראש, מלכת אליזבת ומלכת מרי, תוכל לסמוך על בחירה נרחבת ביותר של אניות ותאריכי הפלגה. תשומת־לב מיוחדת לכשרות וחדרים לתפילה. חופשה נוספת ומצוינת כאתחלה וסיום של בקורך באירופה.

תכנית קונרד שמשתלמת מראש תביא את קרוביך לארצות־הברית

אם אינך יכול לנסוע בעצמך השנה, הבא את קרוביך לאמריקה! מחירים של עונת קימוץ מערבה מנובמבר הראשון עד מאי 31; מזרחה, עד מארץ 31. רכוש לך כרטיס שמשתלם מראש.

קונארד מסדר את כל הענינים — העברה, הדרכה בבתי־המסע, הגירה, תחנות־חניה — ואף דמי־כיס בדרך.

הפלגות שבועיות קבועות במשך כל השנה מניו־יורק לשרבורג, האזור, סאוטהמפטון וליבר־פול — הזדמנות נפלאה לבקר את לונדון או פאריז בדרך אל המטרה. התקשר עם סוכן הנסיעה עתה.

GO CUNARD
Getting There is Half the Fun!

CUNARD LINE, 25 BROADWAY AND 441 PARK AVE., N. Y. C.

להתענג בפסח —

מצות

האָראָוויטץ-

מאַרגאַרעטען

וכל מיני אוכל כשרים וטובי טעם של

האָראָוויץ-מאַרגאַרעטען

אופי המצה היותר טעימה באמריקה

**PASSOVER
GREETINGS**

Grossinger's

ON GROSSINGER LAKE
GROSSINGER, N. Y.

YOUR BEST BUY — ALWAYS

**JACQUIN'S
CORDIALS**

CHARLES JACQUIN ET CIE, INC.

Established 1884

AMERICA'S OLDEST CORDIAL PRODUCERS

PHILADELPHIA, PENNSYLVANIA, U.S.A.

Classics in cordials —

Withstood and still withstand

the test of time

PASSOVER

matzos and matzo products

GOODNESS

**ADDED
PROTECTION**

**NEW
5**

lb. pack

Five 1 lb. individually wrapped boxes within the outer wrapper. Keeps the matzos as fresh, crisp and tasteful as when they left Goodman's ovens.

Strictly Kosher for Passover under the supervision of Rabbi Mendel Chodrow and other eminent Orthodox Rabbis.

כשר לפסח

IMPROVED SQUARE
MATZOS
ROUND TEA MATZOS
EGG MATZOS
MATZO MEAL
MATZO FARFEL
GEFILLTE FISH
PAREVE BORSHT

GOODMAN'S

®

Light One!
Discover—

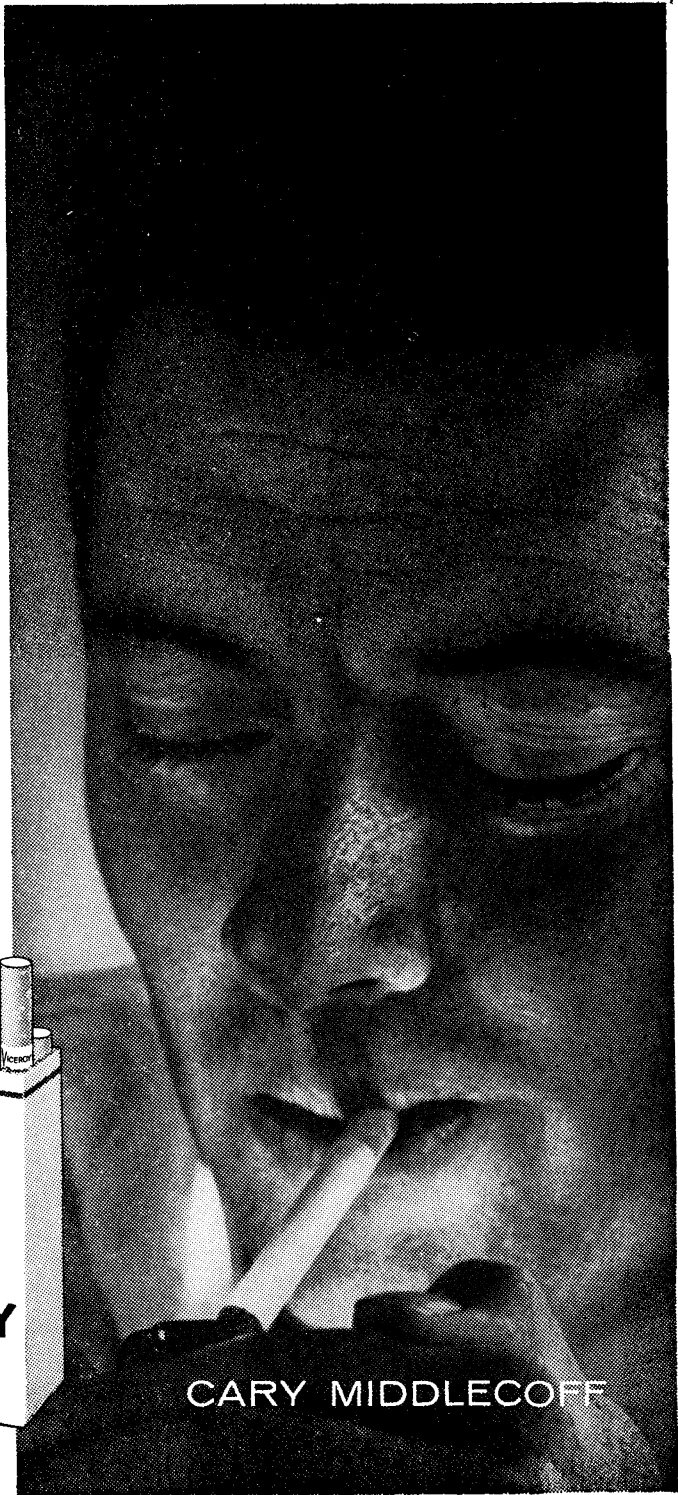
Viceroy
Gives You More
Of What
You Change
To a Filter For

Viceroy gives you the
maximum filtration for the
smoothest smoke of any
cigarette. More taste, too...
the finest tobacco taste of all.
Maximum filtration for
the smoothest smoke—and
finest tobacco taste.
More of what you change
to a filter for!

New crush-proof flip-open
box or famous familiar pack.

©1958, Brown & Williamson Tobacco Corp.

CARY MIDDLECOFF

שומר מה מלילה

שומר מה מלילה?

WATCHMAN WHAT OF THE NIGHT?

BRITH ACHIM BENEFICIAL ASSOCIATION

for 68 years

A Sentinel in Israel

in the very vanguard of the

Creative and Communal activities of Philadelphia's Jewry.

Proudly announces the launching

on March 11th, 1958,

of its Third J. N. F. Project

for an additional Brith Achim Nachlah in Israel

Charles S. Shotz, Esq., President

Louis Tolz, Secretary

A. Borenstein, Vice President

Joseph Konick, Chairman Welfare Fund

Jack Goldstein, Treasurer

Committee

E. Louis Rosen, Chairman Benefit Fund

A Great Seat of Learning

lies

like a pearl set in emeralds
in the heart of Pennsylvania's
majestic Bucks County and in
the shadows of colonial Doylestown

THE NATIONAL AGRICULTURAL COLLEGE

In the very forefront of scientific agricultural education
and creative research

Annually sends forth new cadres of teachers
scientist-farmers and researchers

- to banish hunger from earth
- to vanquish desolation
- to extirpate poverty
- to plant the "Plenty of Pennsylvania" everywhere

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. - March, May to August, and Nov. - Dec., when published bi-monthly). Prof. Nahum Glatzer, Contributing Editor, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Entered as second class matter, January 5, 1940; re-entered as second class matter, Jan. 14, 1958 at the Post Office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879. Copyrighted 1958, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Printed by Sinai Printing & Linotype Corp. 211 East Broadway, New York